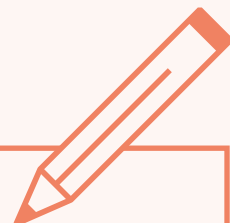

ΜΑΘΗΣΙΑΚΟΣ ΣΤΟΧΟΣ
ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΡΓΑΣΙΑ:

Παρουσιάζει την ιστορία της ζωής του ατόμου.
Με τον τρόπο αυτό, ασχολείται με την περίοδο πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τη γερμανική κατοχή στην Ελλάδα.

Χρησιμοποιήστε τις ακόλουθες ερωτήσεις για να σας βοηθήσουν:

- ▶ Τι αντίκτυπο είχε η γερμανική κατοχή στη ζωή του;
- ▶ Πώς θα περιγράφατε την προσωπικότητά του;
Τι το κάνει ξεχωριστό;
- ▶ Τι θα θέλατε να το ρωτήσετε;
- ▶ Μίλησε το άτομο για τις εμπειρίες του μετά τον πόλεμο;
Γιατί νομίζετε ότι το έκανε ή δεν το έκανε;

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΑΜ ΚΟΕΝ

Ο Σαμουέλ (Σαμ) Κοέν γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη τον Νοέμβριο του 1922. Είναι ο δεύτερος γιος του Δαβίδ Αβραάμ Κοέν και της Σάρα, το γένος Σαμουέλ Γκατένιο. Ο πατέρας του εργαζόταν ως κτηματομεσίτης και πέθανε το 1930. Μετά το θάνατο του πατέρα του, η μητέρα του Σαμ εργαζόταν από το σπίτι ως μοδίστρα για να συντηρεί την οικογένεια. Η μητέρα του είναι θρησκευόμενη και γιορτάζει όλες τις εβραϊκές γιορτές με τους δύο γιους της. Ο Σαμ είναι πολύ δεμένος με τη μητέρα και τον αδελφό του. Μετά την αποφοίτησή του από τη Γαλλική Σχολή (Lycée) το 1939, ο Σαμ Κοέν εργάστηκε για μια εταιρεία εισαγωγών που αντιπροσώπευε ξένες φαρμακευτικές εταιρείες. Η οικογένεια έζησε αρχικά στην οδό Κολοκοτρώνη και αργότερα μετακόμισε στην οδό Φιλίππου 54 στο κέντρο της Θεσσαλονίκης.

Στις 11 Ιουλίου 1942, οι γερμανικές δυνάμεις κατοχής διέταξαν όλους τους Εβραίους άνδρες να συγκεντρωθούν στην πλατεία Ελευθερίας στη Θεσσαλονίκη, προκειμένου να τους στείλουν για καταναγκαστική εργασία σε διάφορα μέρη της βόρειας Ελλάδας. Ανάμεσά τους βρίσκεται και ο Σαμ Κοέν. Ωστόσο, αφήνεται ελεύθερος επειδή το γραφείο του εκπροσωπεί μεταξύ άλλων τις γερμανικές φαρμακευτικές εταιρείες Merck & Co. και Knoll AG. Τον Φεβρουάριο του 1943, ο εβραϊκός πληθυσμός αναγκάζεται να μετακινηθεί σε γκέτο. Ο Σαμ Κοέν μεταφέρεται επίσης στο γκέτο στο κέντρο της πόλης μαζί με τη μητέρα και τον αδελφό του.

Όταν ο καλύτερός του φίλος Τζάκο Καράσσο στέλνεται σε καταναγκαστική εργασία μαζί με άλλους Εβραίους τον Απρίλιο του 1943, ο Σαμ Κοέν αποφασίζει να τον ακολουθήσει: Ανταλλάσσει θέσεις με τον αδελφό του Τζάκο, τον Αλμπέρτο, κατά τη διάρκεια της επιλογής, όταν οι Γερμανοί φρουροί είναι αφηρημένοι. Μαζί με τον Τζάκο Καράσσο, εκτοπίζεται στην Καρυά. Οι δύο φίλοι έπρεπε να κάνουν σκληρή σωματική εργασία στην ορεινή κοπή. Μετά από περίπου ένα μήνα στην Καρυά, ο Σαμ Κοέν και ο Τζάκο Καράσσο καταφέρνουν να δραπετεύσουν: στο τέλος της νυχτερινής βάρδιας, κρύβονται πίσω από ένα μικρό βαγόνι (φορτηγό) και διαφεύγουν νότια μέσα από τις σήραγγες. Μετά από λίγες μέρες φτάνουν στο χωριό Καστρί, μέσω των κατοίκων του οποίου έρχονται σε επαφή με τους αντάρτες. Και οι δύο εντάσσονται στην ένοπλη αντίσταση κατά των Γερμανών κατακτητών. Ο Σαμ Κοέν αναλαμβάνει τη διεύθυνση της διεύθυνσης της αντάρτικης οργάνωσης ΕΛΑΣ (Επιμελητεία του Αντάρτη/ΕΤΑ) στην περιοχή της Σπερχειάδας. Οι δραστηριότητές του περιλαμβάνουν την προμήθεια τροφίμων, όπλων και πυρομαχικών. Φρόντιζε επίσης για τους Εβραίους πρόσφυγες που έφτασαν από την Αθήνα στις ελεγχόμενες από τον ΕΛΑΣ περιοχές της κεντρικής Ελλάδας μετά τον Σεπτέμβριο του 1943.

Ο Σαμ Κοέν επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη το 1945. Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου υπηρέτησε στον ελληνικό στρατό από το 1946 έως το 1951. Μετά την απόλυσή του, αποφάσισε να μεταναστεύσει στις ΗΠΑ. Εκτός από τις καλύτερες προοπτικές ζωής, η δίωξη πολλών πρώην Εβραίων αντιστασιακών στο αντικομμουνιστικό κλίμα του εμφυλίου πολέμου ήταν ένας λόγος για την απόφαση του Σαμ Κοέν. Με τη μετανάστευσή του στις ΗΠΑ, χάνει αυτόματα την ελληνική υπηκοότητα

Στις ΗΠΑ, παντρεύεται τη Micheline Gattegnio (γεννημένη το 1928 στο Παρίσι). Αποκτούν τρεις γιους, τον Bernard Dave (1956 - 2021), τον Philip Albert (γεννημένος το 1958) και τον Jerome Mark (γεννημένος το 1963). Από το 1953 ζει με την οικογένειά του στο Σαν Αντόνιο του Τέξας.

Τη δεκαετία του 1960 υπέβαλε αίτηση αποζημίωσης, η οποία απορρίφθηκε. Η περίοδος της φυλάκισης σε στρατόπεδα εντός της Ελλάδας δεν αναγνωρίστηκε από τη γερμανική πλευρά, καθώς η γερμανική κυβέρνηση υποστήριξε ότι δεν υπήρχαν στρατόπεδα στην Ελλάδα. Τελικά, λίγα χρόνια πριν από το θάνατό του, έλαβε περίπου 350 δολάρια το μήνα. Το 1997, έδωσε μια λεπτομερή βιογραφική συνέντευξη στο Αρχείο Οπτικής Ιστορίας του Ιδρύματος Shoah του USC. Είναι η μία από τις δύο μαρτυρίες επιζώντων από την καταναγκαστική εργασία στην Καρούα που υπάρχουν σε αυτό το αρχείο.

Ο Σαμ Κοέν πεθαίνει το 2014 στο Σαν Αντόνιο του Τέξας.

Πηγές

Συνέντευξη με τον Σαμ Κοέν, 2 Νοεμβρίου 1997,
USC Shoah Foundation, VHA, Κωδικός συνέντευξης 34795

συνέντευξη με τον Σαμ Κοέν, Fortunoff Video Archive for Holocaust Testimonies

Yale University Library, κωδικός ράφι HVT-1258

πιστοποιητικό για τον Σαμ Κοέν, Εβραϊκή Κοινότητα Θεσσαλονίκης, 21 Απριλίου 1950, Ιστορικό Αρχείο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης (ΙΑΙΚΘ)

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ JEROME COHEN

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ JEROME COHEN, ΓΙΟΥ ΤΟΥ ΣΑΜ ΚΟΕΝ, ΣΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΚΑΡΥΑ 1943. ΚΑΤΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ, 4 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2024, ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΒΕΡΟΛΙΝΟ (πρωτότυπο στα αγγλικά)

Η ιστορία που θα ήθελα να μοιραστώ μαζί σας είναι μια ιστορία επιβίωσης. Της επιβίωσης δύο νεαρών Εβραίων που συνδέονται μεταξύ τους με τους δεσμούς της φιλίας και της συντροφικότητας. Γνωρίζω καλά αυτή την ιστορία, και ξέρω ότι είναι αληθινή, γιατί είναι η ιστορία του πατέρα μου, του Σαμ Κοέν, και του Ζακ Καράσσο (Jacques Carraso).

Όπως πολλές βιογραφίες, η ιστορία αρχίζει με μια ημερομηνία γέννησης, τις 22 Νοεμβρίου 1922, και έναν τόπο της νεότητάς του, τη Θεσσαλονίκη. Οι Γερμανοί εισέβαλαν στην Ελλάδα μέσω Βουλγαρίας τον Απρίλιο του 1941 και η Θεσσαλονίκη έπεσε γρήγορα. Σύντομα εκδόθηκαν νόμοι για τον περιορισμό του εβραϊκού πολιτισμού και της ζωής των Εβραίων και ξεκίνησε μια ολοκληρωμένη αντισιμιτική προπαγανδιστική εκστρατεία. Ο πατέρας μου είπε ότι όλοι οι Εβραίοι έπρεπε να καταγραφούν από την κυβέρνηση. Ως υπάκουος πολίτης, υπάκουσε στο διαταγή και πήγε στην πλατεία Ελευθερίας όπως προβλεπόταν. Όταν έγινε μάρτυρας του ξυλοδαρμού αθώων Εβραίων χωρίς προφανή λόγο, διέφυγε χωρίς να καταγραφεί. Ένα μεταγενέστερο διάταγμα υποχρέωνε τους Εβραίους να εγγραφούν στο εβραϊκό σχολείο «Ταλμούδ Τορά». Παρά την πεποίθηση της μητέρας του ότι θα ήταν ασφαλής εκεί, ο πατέρας μου είδε και πάλι τη βιαιότητα και έφυγε από το σχολείο χωρίς να εγγραφεί.

Το 1943, όλοι οι Εβραίοι υποχρεώθηκαν με άλλο διάταγμα να φορούν κίτρινο αστέρι. Ο πατέρας μου περιέγραψε τη Θεσσαλονίκη ως μια «θάλασσα από κίτρινα αστέρια». Η προπαγάνδα ισχυριζόταν ότι ο Χίτλερ σχεδίαζε την ίδρυση εβραϊκού κράτους και ότι οι Εβραίοι θα απελαύνονταν προσωρινά στην Κρακοβία μέχρι το τέλος του πολέμου. Ο Αρχιραββίνος, Δρ. Κόριτς, υποχρεώθηκε να καλέσει τους Εβραίους να υπακούσουν στις διαταγές.

Το επόμενο βήμα ήταν να κλείσουν τους Εβραίους σε γκέτο, όπου στεγάζονταν σε πολύ περιορισμένους χώρους - μία οικογένεια ανά δωμάτιο. Αρχικά, ο πατέρας μου πίστεψε τη ναζιστική προπαγάνδα. Ωστόσο, το πραγματικό σχέδιο ήταν η απέλαση των Εβραίων στο Άουσβιτς ή σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας στην Ελλάδα. Καθώς οι Εβραίοι μπαινόβγαιναν στο γκέτο, πολλούς τους μάζεuan οι αρχές τυχαία.

»

Ο πατέρας μου και ο φίλος του Ζακ Καράσσο είχαν κάνει τη συμφωνία να μην χωρίσουν ποτέ. Όταν ο Ζακ και ο αδελφός του μεταφέρθηκαν σε ξεχωριστό γκέτο κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό, ο πατέρας του Ζακ ζήτησε από τον πατέρα μου να ανταλλάξει θέσεις με τον αδελφό του Ζακ, ώστε ένας από τους γιους του να μείνει μαζί του. Ο πατέρας μου συμφώνησε αμέσως, αν και η μητέρα του προσπάθησε να τον μεταπείσει. Μάζεψε βιαστικά το σακίδιό του και φόρεσε το παντελόνι του πάνω από το παντελόνι της πιτζάμας του. Μαζί με τον πατέρα του Ζακ, ο πατέρας μου πήγε στο γκέτο και ρώτησε έναν φρουρό αν μπορούσαν να αποχαιρετήσουν τον «ξάδελφό» του. Ο φρουρός συμφώνησε, και όταν ο πατέρας μου αγκάλιασε τον αδελφό του Ζακ, αντάλλαξαν θέσεις. Ο πατέρας μου κάλυψε το κεφάλι του με μια κουκούλα και ο αδελφός του Ζακ βγήκε έξω με τον πατέρα του, ενώ ο πατέρας μου έμεινε πίσω με τον Ζακ. Ο δεσμός τους ήταν αχώριστος.

Μετά από μια μέρα στο γκέτο, τους φόρτωσαν σε ένα σιδηροδρομικό βαγόνι και τους είπαν να αφήσουν τα πράγματά τους πίσω, καθώς θα τους έστελναν χωριστά. Οι συνθήκες ήταν άθλιες, δεν υπήρχε μέρος για να κοιμηθούν. Ταξίδευαν για τρεις ημέρες χωρίς φαγητό ή νερό. Έφτασαν στην Καρυά, ένα μέρος που ο πατέρας μου περιέγραψε ως «το πιο φρικτό στον κόσμο». Η δουλειά ήταν εξαντλητική: σε 12ωρες βάρδιες με αξίνες, φτυάρια και κομπρεσέρ έσκαβαν μέσα σε ένα βουνό για να δημιουργήσουν μια διαδρομή ανεφοδιασμού για τον γερμανικό στρατό. Τα βράχια ήταν κοφτερά και τα παπούτσια του πατέρα μου σύντομα διαλύθηκαν. Για να ενισχύσει ό,τι είχε απομείνει από τα παπούτσια έκοψε τα μανίκια του σακακιού του

Μια φορά, όταν πέρασε ένα τρένο με Ιταλούς στρατιώτες και σταμάτησε στον σιδηροδρομικό σταθμό, οι Εβραίοι τους παρακαλούσαν για φαγητό. Όταν ο Ζακ παρακαλούσε για φαγητό, ένας Γερμανός φρουρός τον χτύπησε στο πίσω μέρος του κεφαλιού του με το κοντάκι του τουφεκιού του, με αποτέλεσμα να πέσει στις ράγες και να του φύγουν όλα τα μπροστινά δόντια. Παρόλα αυτά, ο πατέρας μου και ο Ζακ μοιράζονταν το φαγητό τους, παρηγορούσαν ο ένας τον άλλον και έμεναν πάντα μαζί.

Μια μέρα, ένα μικρό αγόρι που δούλευε δίπλα στον πατέρα μου τραυματίστηκε το χέρι του. Ο Γερμανός αξιωματικός του είπε να δουλέψει πιο γρήγορα και σημάδεψε με το τουφέκι του το κεφάλι του παιδιού. Όταν το αγόρι κέτευσε για έλεος, ο στρατιώτης πυροβόλησε το αγόρι και του τίναξε τα μυαλά στον αέρα. Ο πατέρας μου, καλυμμένος με το αίμα και τα μυαλά του αγοριού, συνειδητοποίησε ότι έπρεπε να φύγει για να επιβιώσει. Παρ' όλα αυτά, δεν έχασε ποτέ τη συμπόνια του για την ανθρωπότητα ή τη θέλησή του να επιβιώσει.

Οι φρουροί πέταγαν αποσίγαρα στο πάτωμα και οι Εβραίοι κρατούμενοι έπεφταν πάνω τους. Ο πατέρας μου δεν ήθελε ποτέ τα αποσίγαρα, παρόλο που ήταν φανατικός καπνιστής. Μια μέρα, ένας φρουρός πέταξε μια γόπα στα πόδια του πατέρα μου και είπε στους άλλους ότι ήταν «για τον Κοέν». Ο πατέρας μου κοίταξε τον φρουρό κατάματα, πάτησε το τσιγάρο με τα γυμνά του πόδια και αρνήθηκε να το σηκώσει. Αυτή η περιφρόνηση οδήγησε στον πρώτο σοβαρό ξυλοδαρμό του. Την επόμενη μέρα, ο ίδιος φρουρός πέταξε ένα αποσίγαρο στα πόδια του πατέρα μου. Εκείνος λύγισε και σήκωσε την γόπα και την κάπνισε.

Στο στρατόπεδο, οι κρατούμενοι χωρίζονταν σε ομάδες των τεσσάρων έως έξι ατόμων και αν κάποιος προσπαθούσε να δραπετεύσει, οι υπόλοιποι πυροβολούνταν. Ο πατέρας μου είχε ήδη αποφασίσει ότι θα δραπετεύει με τον Ζακ. Ενημέρωσε τους άλλους στην ομάδα του για το σχέδιό του, καθώς δεν ήθελε να αναλάβει την ευθύνη αν πάθαιναν κάποιο κακό, και τους συμβούλευσε να φύγουν μακριά του. Εκείνη τη νύχτα, κάποιος πρόδωσε τον πατέρα μου και ενώ κοιμόταν, οι φρουροί χτύπησαν τον πατέρα μου μέχρι που δεν μπορούσε πια να κλάψει, τον χτύπησαν άγρια. Δεν προσευχόταν πλέον για τη ζωή, αλλά για το θάνατο. Αλλά ο Ζακ τον παρηγορούσε και κρατούσαν τη φιλία τους. Έκαναν ένα σχέδιο:

Μια νύχτα χωρίς φεγγάρι, κατά τη διάρκεια της αλλαγής βάρδιας, όταν τους δόθηκε η ευκαιρία, κρύφτηκαν πίσω από τα βαγονέτα που χρησιμοποιούνταν για τη μεταφορά των μπάζων μέχρι να περάσουν οι φρουροί. Έτρεξαν μέσα από ένα τούνελ και περπάτησαν όλη τη νύχτα. Ξεκουράζονταν κατά τη διάρκεια της ημέρας και βάνιζαν τις νύχτες, χωρίς παπούτσια και με κουρελιασμένα ρούχα.

Τελικά κάποια παιδιά τους ανακάλυψαν και είπαν στους ενήλικες για δύο ξένους στον κάμπο. Σε αυτό το σημείο δεν γνώριζαν τι τους συνέβαινε και αν θα τους πήγαιναν στους Γερμανούς. Οι ενήλικες τους πήραν μέσα και τους έδωσαν φαγητό και να πιουν.

Λίγο αργότερα, έφτασαν στη διοίκηση της ελληνικής αντίστασης. Έγιναν δεκτοί στον ΕΛΑΣ, την κομμουνιστικά προσανατολισμένη ένοπλη οργάνωση της ελληνικής αντίστασης. Πολέμησαν στην πρώτη γραμμή και ένας διοικητής ζήτησε από τον «Εβραίο με το παντελόνι από πιτζάμα» να βοηθήσει στην προμήθεια τροφίμων για τα στρατεύματα. Ο πατέρας μου κρατούσε μια σφαίρα στην τσέπη του και ορκίστηκε να τη χρησιμοποιήσει στον εαυτό του, αν τον ξαναπιάσουν ποτέ. Διηγήθηκε πώς έστηνε ενέδρες στον εχθρό και φρόντιζε για τον εφοδιασμό. Μια φορά τον πυροβόλησαν και μια σφαίρα τον χτύπησε κοντά στην καρδιά του.

Ως παιδί, πάντα παρατηρούσα μια ουλή κάτω από τη μασχάλη του, αλλά ποτέ δεν μου εξήγησε από πού προήλθε, μέχρι που μετά από μια καρδιακή προσβολή το 1981, οι γιατροί μας ρώτησαν τι ήταν αυτό το ξένο αντικείμενο που είχε κολλήσει στην καρδιά του. Όταν έγινε και πάλι καλά, μας είπε την ιστορία ότι είχε τραυματιστεί από πυροβολισμό σε μια μάχη στο αντάρτικο.

Ο πατέρας μου αγαπούσε να μιλάει για τον καιρό που ήταν στην αντίσταση, αλλά σπάνια μιλούσε για την Καρούα. Είναι σημαντικό να ειπωθεί η ιστορία του και θα ήθελα να σας ενθαρρύνω όλους να ακούσετε τη μαρτυρία του στο YouTube. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Ζακ Καρασσο που ήταν ο καλύτερος φίλος που θα μπορούσε να έχει κανείς και τον Ανδρέα Ασσαέλ για το γεγονός ότι χωρίς την εκτεταμένη έρευνα και την αποφασιστικότητά του, δεν θα ήμασταν εδώ και αυτή η ιστορία θα είχε ξεχαστεί.

Ο Σαμ Κοέν ήταν ένας πραγματικός ήρωας - ήταν πολύ σεμνός για να καυχηθεί για τον εαυτό του. Έγινε ήρωας στη Θεσσαλονίκη όταν, ως νέος, τήρησε μια υπόσχεση φιλίας, ήταν ήρωας στην Καρούα όταν επέζησε από έναν άγριο ξυλοδαρμό και δραπέτευσε, ήταν ήρωας της αντίστασης, και καθώς μεγάλωνα μαζί του, έβλεπα πως επηρέασε θετικά τις ζωές τόσων πολλών ανθρώπων που τον θεωρούσαν ήρωα.

Αισθάνομαι ένοχος που μου πήρε 60 χρόνια για να βρω την αποφασιστικότητα να πω την ιστορία του πατέρα μου, τις σκληρότητες και τις στερήσεις που υπέστη, και σας ευχαριστώ που είστε εδώ σήμερα και που ακούσατε την ιστορία του και μου δώσατε την ευκαιρία να την πω. Γιατί αυτή είναι πραγματικά η ιστορία ενός ανθρώπου που δεν έχασε ποτέ την ανθρωπιά του σε μια απάνθρωπη εποχή.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΤΖΑΚΟ ΚΑΡΑΣΣΟ

Ο Ιάκωβος (Τζάκο) Καράσσο γεννιέται στις 25 Μαΐου 1922 στη Θεσσαλονίκη. Είναι ο δεύτερος γιος του Ιωσήφ Καράσσο και της Βίντα, το γένος Αβραάμ Σεφίχα. Έχει δύο μικρότερα αδέρφια: τη Μπέρτα και τον Αλβέρτο. Ο Τζάκο Καράσσο φοιτά στο γαλλικό σχολείο της Θεσσαλονίκης (Lycée). Αφού αποφοιτά το 1940, εργάζεται στο βαφείο που διατηρεί η οικογένειά του από το 1880.

Τον Απρίλιο του 1943 η οικογένεια αναγκάζεται να μετακομίσει στο γκέτο Μπαρόν Χιρς. Ο Τζάκο Καράσσο επιλέγεται για καταναγκαστική εργασία εκεί. Στις 17 Απριλίου οι Γερμανοί τον μεταφέρουν βίαια στην Καρυά με ομαδική μεταγωγή. Ο παλιός του φίλος από το σχολείο, ο Σαμ Κοέν, είναι επίσης στη μεταγωγή.

Στην Καρυά, ο Τζάκο Καράσσο εργάζεται στην τομή της πλαγιάς του βουνού και βιώνει όχι μόνο τις δύσκολες συνθήκες εργασίας αλλά και τη βιαιότητα των εποπτών. Μια μέρα, ένας επόπτης τον χτυπάει τόσο δυνατά στο κεφάλι με το κοντάκι ενός τουφεκιού που πέφτει και χάνει πολλά δόντια. Μετά από περίπου ένα μήνα στην Καρυά, ο Τζάκο Καράσσο και ο φίλος του Σαμ Κοέν αποφασίζουν να δραπετεύσουν μαζί.

Ο Τζάκο Καράσσο αγοράζει ένα μεγάλο κομμάτι ψωμί από έναν Γερμανό φρουρό με ένα χαρτονόμισμα των 50 δολαρίων που έχει κρύψει στο παπούτσι του. Μια νύχτα φεύγουν από την κατηφόρα, μέσω της σήραγγας, προς το νότο. Για μια νύχτα και μια μέρα, οι δυο τους διασχίζουν την ύπαιθρο με νοτιοδυτική κατεύθυνση. Ο Τζάκο Καράσσο είναι εξαντλημένος και μπορεί να περπατήσει μόνο με δυσκολία. Στη διαδρομή, τρέφονται με το ψωμί, τα φρούτα και τα λαχανικά που βρίσκουν στα χωράφια. Όταν φτάνουν στο πρώτο χωριό, λένε αρχικά στον αρχηγό της κοινότητας ότι είναι πρόσφυγες από τη βουλγαρική ζώνη κατοχής. Αργότερα, παραδέχονται ότι είναι Εβραίοι και ο Τζάκο Καράσσο δείχνει στους χωρικούς το κίτρινο αστέρι που έχει σκίσει και κρατήσει στην τσέπη του.

Οι κάτοικοι μεταφέρουν τους δύο Εβραίους στο πλησιέστερο φυλάκιο των ανταρτών. Αυτοί τους παραλαμβάνουν και τους στέλνουν στην πόλη Μακρακώμη, η οποία βρίσκεται σε έδαφος που ελέγχεται από τον ΕΛΑΣ. Ο Τζάκο Καράσσο και ο Σαμ Κοέν εντάσσονται στην Αντίσταση. Ο Τζάκο Καράσσο εντάσσεται στο 36ο Σύνταγμα της 12ης μεραρχίας. Ταυτόχρονα, ενώνεται με άλλους Εβραίους που έχουν διαφύγει από το πλησιέστερο εργοτάξιο της Οργάνωσης Todt στο Λιανοκλάδι. Μέχρι το τέλος της κατοχής, τον Οκτώβριο του 1944, ο Τζάκο Καράσσο πολεμά ως αντάρτης εναντίον των γερμανικών δυνάμεων κατοχής.

Μετά τον πόλεμο επιστρέφει στη Θεσσαλονίκη. Είναι ο μοναδικός επιζών της οικογένειάς του. Οι γονείς του και τ' αδέρφια του, Άλμπερτ και Μπέρτα, δολοφονούνται στα στρατόπεδα εξόντωσης. Επιστρέφει στη Θεσσαλονίκη για να εργαστεί ως βαφέας. Το 1950 παντρεύτηκε την Αλέγκρα Ματαλόν (1930 - 2020). Το ζευγάρι αποκτά δύο παιδιά. Ο Τζάκο Καρασσο πεθαίνει στη Θεσσαλονίκη το 1990.

ΠΗΓΕΣ

Συνέντευξη με τον Σαμ Κοέν, 2 Νοεμβρίου 1997, USC Shoah Foundation, VHA, Interview Code 34795

Συνέντευξη του Σαμ Κοέν σχετικά με το Ολοκάυτωμα, Fortunoff Video Archive for Holocaust Testimonies

Yale University Library, Signatur HVT-1258

Βεβαίωση του Τζάκο Καρασσο, Εβραϊκή Κοινότητα, 23 Ιουνίου 1950, Ιστορικό Αρχείο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης

Αρχείο του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου (ΚΙΣ), Φάκελος 71, Αλμπέρτος Σαούλ, επιστολή στο ΚΙΣ, 7 Απριλίου 1988

Ηλεκτρονική αλληλογραφία με τον Σόλονα Καρασσο (γιο του Ιακώβου Καρασσο)

Συνέντευξη με τον Σόλονα Καρασσο, εκπομπή: WDR 5 Neugier genügt – das Feature, 21.4.2024, ARD-Audiothek (letzter Zugriff: 29.11.2024) <https://www.ardaudiothek.de/episode/wdr-5-neugier-genuegt-das-feature/Καρυά-toedliche-ns-zwangsarbeit-in-griechenland/wdr-5/13328627/>

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ JEROME COHEN

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ JEROME COHEN, ΓΙΟΥ ΤΟΥ ΣΑΜ ΚΟΕΝ, ΣΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΚΑΡΥΑ 1943. ΚΑΤΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ, 4 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2024, ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΒΕΡΟΛΙΝΟ

Η ιστορία που θα ήθελα να μοιραστή μαζί σας είναι μια ιστορία επιβίωσης. Της επιβίωσης δύο νεαρών Εβραίων που συνδέονται μεταξύ τους με τους δεσμούς της φιλίας και της συντροφικότητας. Γνωρίζω καλά αυτή την ιστορία, και ξέρω ότι είναι αληθινή, γιατί είναι η ιστορία του πατέρα μου, του Σαμ Κοέν, και του Ζακ Καράσσο (Jacques Carraso).

Όπως πολλές βιογραφίες, η ιστορία αρχίζει με μια ημερομηνία γέννησης, τις 22 Νοεμβρίου 1922, και έναν τόπο της νεότητάς του, τη Θεσσαλονίκη. Οι Γερμανοί εισέβαλαν στην Ελλάδα μέσω Βουλγαρίας τον Απρίλιο του 1941 και η Θεσσαλονίκη έπεσε γρήγορα. Σύντομα εκδόθηκαν νόμοι για τον περιορισμό του εβραϊκού πολιτισμού και της ζωής των Εβραίων και ξεκίνησε μια ολοκληρωμένη αντισιμιτική προπαγανδιστική εκστρατεία. Ο πατέρας μου είπε ότι όλοι οι Εβραίοι έπρεπε να καταγραφούν από την κυβέρνηση. Ως υπάκουος πολίτης, υπάκουσε στο διαταγή και πήγε στην πλατεία Ελευθερίας όπως προβλεπόταν. Όταν έγινε μάρτυρας του ξυλοδαρμού αθώων Εβραίων χωρίς προφανή λόγο, διέφυγε χωρίς να καταγραφεί. Ένα μεταγενέστερο διάταγμα υποχρέωνε τους Εβραίους να εγγραφούν στο εβραϊκό σχολείο «Ταλμούδ Τορά». Παρά την πεποίθηση της μητέρας του ότι θα ήταν ασφαλής εκεί, ο πατέρας μου είδε και πάλι τη βιαιότητα και έφυγε από το σχολείο χωρίς να εγγραφεί.

Το 1943, όλοι οι Εβραίοι υποχρεώθηκαν με άλλο διάταγμα να φορούν κίτρινο αστέρι. Ο πατέρας μου περιέγραψε τη Θεσσαλονίκη ως μια «θάλασσα από κίτρινα αστέρια». Η προπαγάνδα ισχυριζόταν ότι ο Χίτλερ σχεδίαζε την ίδρυση εβραϊκού κράτους και ότι οι Εβραίοι θα απελευθωνόταν προσωρινά στην Κρακοβία μέχρι το τέλος του πολέμου. Ο Αρχιραββίνος, Δρ. Κόριτς, υποχρεώθηκε να καλέσει τους Εβραίους να υπακούσουν στις διαταγές.

Το επόμενο βήμα ήταν να κλείσουν τους Εβραίους σε γκέτο, όπου στεγάζονταν σε πολύ περιορισμένους χώρους - μία οικογένεια ανά δωμάτιο. Αρχικά, ο πατέρας μου πίστεψε τη ναζιστική προπαγάνδα. Ωστόσο, το πραγματικό σχέδιο ήταν η απέλαση των Εβραίων στο Άουσβιτς ή σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας στην Ελλάδα. Καθώς οι Εβραίοι μπαινόβγαιναν στο γκέτο, πολλούς τους μάζευαν οι αρχές τυχαία.

»

Ο πατέρας μου και ο φίλος του Ζακ Καράσσο είχαν κάνει τη συμφωνία να μην χωρίσουν ποτέ. Όταν ο Ζακ και ο αδελφός του μεταφέρθηκαν σε ξεχωριστό γκέτο κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό, ο πατέρας του Ζακ ζήτησε από τον πατέρα μου να ανταλλάξει θέσεις με τον αδελφό του Ζακ, ώστε ένας από τους γιους του να μείνει μαζί του. Ο πατέρας μου συμφώνησε αμέσως, αν και η μητέρα του προσπάθησε να τον μεταπείσει. Μάζεψε βιαστικά το σακίδιό του και φόρεσε το παντελόνι του πάνω από το παντελόνι της πιτζάμας του. Μαζί με τον πατέρα του Ζακ, ο πατέρας μου πήγε στο γκέτο και ρώτησε έναν φρουρό αν μπορούσαν να αποχαιρετήσουν τον «ξάδελφό» του. Ο φρουρός συμφώνησε, και όταν ο πατέρας μου αγκάλιασε τον αδελφό του Ζακ, αντάλλαξαν θέσεις. Ο πατέρας μου κάλυψε το κεφάλι του με μια κουκούλα και ο αδελφός του Ζακ βγήκε έξω με τον πατέρα του, ενώ ο πατέρας μου έμεινε πίσω με τον Ζακ. Ο δεσμός τους ήταν αχώριστος.

Μετά από μια μέρα στο γκέτο, τους φόρτωσαν σε ένα σιδηροδρομικό βαγόνι και τους είπαν να αφήσουν τα πράγματά τους πίσω, καθώς θα τους έστελναν χωριστά. Οι συνθήκες ήταν άθλιες, δεν υπήρχε μέρος για να κοιμηθούν. Ταξίδευαν για τρεις ημέρες χωρίς φαγητό ή νερό. Έφτασαν στην Καρυά, ένα μέρος που ο πατέρας μου περιέγραψε ως «το πιο φρικτό στον κόσμο». Η δουλειά ήταν εξαντλητική: σε 12ωρες βάρδιες με αξίνες, φτυάρια και κομπρεσέρ έσκαβαν μέσα σε ένα βουνό για να δημιουργήσουν μια διαδρομή ανεφοδιασμού για τον γερμανικό στρατό. Τα βράχια ήταν κοφτερά και τα παπούτσια του πατέρα μου σύντομα διαλύθηκαν. Για να ενισχύσει ό,τι είχε απομείνει από τα παπούτσια έκοψε τα μανίκια του σακακιού του

Μια φορά, όταν πέρασε ένα τρένο με Ιταλούς στρατιώτες και σταμάτησε στον σιδηροδρομικό σταθμό, οι Εβραίοι τους παρακαλούσαν για φαγητό. Όταν ο Ζακ παρακαλούσε για φαγητό, ένας Γερμανός φρουρός τον χτύπησε στο πίσω μέρος του κεφαλιού του με το κοντάκι του τουφεκιού του, με αποτέλεσμα να πέσει στις ράγες και να του φύγουν όλα τα μπροστινά δόντια. Παρόλα αυτά, ο πατέρας μου και ο Ζακ μοιράζονταν το φαγητό τους, παρηγορούσαν ο ένας τον άλλον και έμεναν πάντα μαζί.

Μια μέρα, ένα μικρό αγόρι που δούλευε δίπλα στον πατέρα μου τραυματίστηκε το χέρι του. Ο Γερμανός αξιωματικός του είπε να δουλέψει πιο γρήγορα και σημάδεψε με το τουφέκι του το κεφάλι του παιδιού. Όταν το αγόρι κέτευσε για έλεος, ο στρατιώτης πυροβόλησε το αγόρι και του τίναξε τα μυαλά στον αέρα. Ο πατέρας μου, καλυμμένος με το αίμα και τα μυαλά του αγοριού, συνειδητοποίησε ότι έπρεπε να φύγει για να επιβιώσει. Παρ' όλα αυτά, δεν έχασε ποτέ τη συμπόνια του για την ανθρωπότητα ή τη θέλησή του να επιβιώσει.

Οι φρουροί πέταγαν αποσιγάρα στο πάτωμα και οι Εβραίοι κρατούμενοι έπεφταν πάνω τους. Ο πατέρας μου δεν ήθελε ποτέ τα αποσιγάρα, παρόλο που ήταν φανατικός καπνιστής. Μια μέρα, ένας φρουρός πέταξε μια γόπα στα πόδια του πατέρα μου και είπε στους άλλους ότι ήταν «για τον Κοέν». Ο πατέρας μου κοίταξε τον φρουρό κατάματα, πάτησε το τσιγάρο με τα γυμνά του πόδια και αρνήθηκε να το σηκώσει. Αυτή η περιφρόνηση οδήγησε στον πρώτο σοβαρό ξυλοδαρμό του. Την επόμενη μέρα, ο ίδιος φρουρός πέταξε ένα αποσιγάρο στα πόδια του πατέρα μου. Εκείνος λύγισε και σήκωσε την γόπα και την κάπνισε.

Στο στρατόπεδο, οι κρατούμενοι χωρίζονταν σε ομάδες των τεσσάρων έως έξι ατόμων και αν κάποιος προσπαθούσε να δραπετεύσει, οι υπόλοιποι πυροβολούνταν. Ο πατέρας μου είχε ήδη αποφασίσει ότι θα δραπέτευε με τον Ζακ. Ενημέρωσε τους άλλους στην ομάδα του για το σχέδιό του, καθώς δεν ήθελε να αναλάβει την ευθύνη αν πάθαιναν κάποιο κακό, και τους συμβούλευσε να φύγουν μακριά του. Εκείνη τη νύχτα, κάποιος πρόδωσε τον πατέρα μου και ενώ κοιμόταν, οι φρουροί χτύπησαν τον πατέρα μου μέχρι που δεν μπορούσε πια να κλάψει, τον χτύπησαν άγρια. Δεν προσευχόταν πλέον για τη ζωή, αλλά για το θάνατο. Αλλά ο Ζακ τον παρηγορούσε και κρατούσαν τη φιλία τους. Έκαναν ένα σχέδιο:

Μια νύχτα χωρίς φεγγάρι, κατά τη διάρκεια της αλλαγής βάρδιας, όταν τους δόθηκε η ευκαιρία, κρύφτηκαν πίσω από τα βαγονέτα που χρησιμοποιούνταν για τη μεταφορά των μπάζων μέχρι να περάσουν οι φρουροί. Έτρεξαν μέσα από ένα τούνελ και περπάτησαν όλη τη νύχτα. Ξεκουράζονταν κατά τη διάρκεια της ημέρας και βάδιζαν τις νύχτες, χωρίς παπούτσια και με κουρελιασμένα ρούχα.

Τελικά κάποια παιδιά τους ανακάλυψαν και είπαν στους ενήλικες για δύο ξένους στον κάμπο. Σε αυτό το σημείο δεν γνώριζαν τι τους συνέβαινε και αν θα τους πήγαιναν στους Γερμανούς. Οι ενήλικες τους πήραν μέσα και τους έδωσαν φαγητό και να πιουν.

Λίγο αργότερα, έφτασαν στη διοίκηση της ελληνικής αντίστασης. Έγιναν δεκτοί στον ΕΛΑΣ, την κομμουνιστικά προσανατολισμένη ένοπλη οργάνωση της ελληνικής αντίστασης. Πολέμησαν στην πρώτη γραμμή και ένας διοικητής ζήτησε από τον «Εβραίο με το παντελόνι από πιτζάμα» να βοηθήσει στην προμήθεια τροφίμων για τα στρατεύματα. Ο πατέρας μου κρατούσε μια σφαίρα στην τσέπη του και ορκίστηκε να τη χρησιμοποιήσει στον εαυτό του, αν τον ξαναπιάσουν ποτέ. Διηγήθηκε πώς έστηνε ενέδρες στον εχθρό και φρόντιζε για τον εφοδιασμό. Μια φορά τον πυροβόλησαν και μια σφαίρα τον χτύπησε κοντά στην καρδιά του.

Ως παιδί, πάντα παρατηρούσα μια ουλή κάτω από τη μασχάλη του, αλλά ποτέ δεν μου εξήγησε από πού προήλθε, μέχρι που μετά από μια καρδιακή προσβολή το 1981, οι γιατροί μας ρώτησαν τι ήταν αυτό το ξένο αντικείμενο που είχε κολλήσει στην καρδιά του. Όταν έγινε και πάλι καλά, μας είπε την ιστορία ότι είχε τραυματιστεί από πυροβολισμό σε μια μάχη στο αντάρτικο.

Ο πατέρας μου αγαπούσε να μιλάει για τον καιρό που ήταν στην αντίσταση, αλλά σπάνια μιλούσε για την Καρούα. Είναι σημαντικό να ειπωθεί η ιστορία του και θα ήθελα να σας ενθαρρύνω όλους να ακούσετε τη μαρτυρία του στο YouTube. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Ζακ Καρασσο που ήταν ο καλύτερος φίλος που θα μπορούσε να έχει κανείς και τον Ανδρέα Ασσαέλ για το γεγονός ότι χωρίς την εκτεταμένη έρευνα και την αποφασιστικότητά του, δεν θα ήμασταν εδώ και αυτή η ιστορία θα είχε ξεχαστεί.

Ο Σαμ Κοέν ήταν ένας πραγματικός ήρωας - ήταν πολύ σεμνός για να καυχηθεί για τον εαυτό του. Έγινε ήρωας στη Θεσσαλονίκη όταν, ως νέος, τήρησε μια υπόσχεση φιλίας, ήταν ήρωας στην Καρούα όταν επέζησε από έναν άγριο ξυλοδαρμό και δραπέτευσε, ήταν ήρωας της αντίστασης, και καθώς μεγάλωνα μαζί του, έβλεπα πως επηρέασε θετικά τις ζωές τόσων πολλών ανθρώπων που τον θεωρούσαν ήρωα.

Αισθάνομαι ένοχος που μου πήρε 60 χρόνια για να βρω την αποφασιστικότητα να πω την ιστορία του πατέρα μου, τις σκληρότητες και τις στερήσεις που υπέστη, και σας ευχαριστώ που είστε εδώ σήμερα και που ακούσατε την ιστορία του και μου δώσατε την ευκαιρία να την πω. Γιατί αυτή είναι πραγματικά η ιστορία ενός ανθρώπου που δεν έχασε ποτέ την ανθρωπιά του σε μια απάνθρωπη εποχή.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΗΣ ΜΠΕΡΤΑ ΚΑΡΑΣΣΟ

**ΟΜΙΛΙΑ ΤΗΣ ΜΠΕΡΤΑ ΚΑΡΑΣΣΟ, ΚΟΡΗΣ ΤΟΥ ΤΖΑΚΟ ΚΑΡΑΣΣΟ,
ΣΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ «ΚΑΡΥΑ 1943: ΚΑΤΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ
ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ», 16 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2024, ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ, ΑΘΗΝΑ**

Κυρίες και κύριοι, αξιότιμοι προσκεκλημένοι,

Σας ευχαριστώ όλους που βρίσκεστε σήμερα εδώ για να τιμήσουμε τη μνήμη των 400 ανδρών που εκτοπίστηκαν στο στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας της Καρυάς. Είναι συγκινητικό.

Το όνομά μου είναι Μπέρτα Καράσσο, εγγονή του επιζώντος από το στρατόπεδο εργασίας της Καρυάς Τζάκο Καράσσο. Φέρω το όνομα ενός θύματος του Ολοκαυτώματος – της αδελφής του, η οποία, μαζί με την οικογένεια του παππού μου, χάθηκε στο Άουσβιτς. Χάρη σε αυτόν και τον καλύτερό του φίλο, τον Σαμ Κοέν, έχω το προνόμιο να βρίσκομαι σήμερα ενώπιόν σας.

Η ιστορία που θέλω να σας πω σήμερα είναι μια ιστορία ανθρωπιάς και ελπίδας. Είναι μια ιστορία που χαρακτήρισε τον άνθρωπο που φιλοδοξώ να είμαι σήμερα. Αλλά είναι μια ιστορία που την είδα στην πλήρη της διάσταση λίγο μετά τα τριάντα μου.

Από πολύ μικρή ηλικία ως Εβραίοι της διασποράς διδαχθήκαμε τη φρίκη του Ολοκαυτώματος. Δυστυχώς, στην πόλη μας, οι περισσότερες από αυτές τις φρικαλεότητες κρατήθηκαν μόνο σιωπηλά στο μυαλό των θυμάτων και ανάμεσα στις αντηχήσεις μιας πόλης που δεν αγάλλιασε και δεν αποδέχτηκε τη δική της ιστορία και το δικό της τραύμα.

Μετά από χρόνια ειρηνικής διαβίωσης στη Θεσσαλονίκη, κατά τη διάρκεια των εκτοπίσεων του 1943, οι δύο γιοι του προπάππου μου, ο Τζάκο και ο Αλμπέρτο, επιλέχθηκαν για μεταφορά στα στρατόπεδα εργασίας λόγω των επιχειρηματικών του δραστηριοτήτων. Για να κρατήσει τον μικρότερο γιο του, τον Αλμπέρτο, στην Πολωνία μαζί του, ο καλύτερος φίλος του παππού μου, ο Σαμ Κοέν, αποφάσισε να πάρει τη θέση του Αλμπέρτο. Έτσι, την άνοιξη του 1943, οι δύο φίλοι στάλθηκαν στην Καρυά, όπου, μαζί με άλλους 400 Εβραίους, εργάστηκαν κάτω από βάνουσσες συνθήκες, σκάβοντας ένα βουνό για να κάνουν χώρο για μια σιδηροδρομική γραμμή. Οι συνθήκες ήταν άθλιες: δούλευαν 12 ώρες την ημέρα χωρίς σχεδόν καθόλου νερό, επιβιώνοντας με μουχλιασμένο ψωμί και λαχανόσουπα.

Μη μπορώντας να το αντέξουν άλλο και γνωρίζοντας τη μοίρα τους στην Καρυά, οι δύο φίλοι αποφάσισαν να δραπετεύσουν. Μια νύχτα, κατά τη διάρκεια μιας αλλαγής βάρδιας, έμειναν πίσω και κρύφτηκαν, για να διαφύγουν τελικά μέσα από τα βράχια. Με τη βοήθεια ενός δασκάλου του χωριού, έφτασαν στους αντάρτες και αργότερα πολέμησαν εναντίον των κατακτητών. Δεν ήταν μόνο η αποφασιστικότητά τους, αλλά και οι πράξεις των άλλων που τους βοήθησαν να τα καταφέρουν.

Η συνέντευξη του Σαμ και όσα ανακάλυψε ο Ανδρέας Ασσαέλ, είναι μια απόδειξη της μεγαλειώδους δύναμης της φιλίας, της πυγμής και της θέλησης για ζωή αυτών των δύο νέων ανδρών. Οι πρόγονοί μας άντεξαν τις σκοτεινές ώρες, ώστε η οικογένειά μου και πολλοί άλλοι να μπορούν να υπάρχουν σήμερα. Αυτό είναι που θέλω να κρατήσω. Ακόμη και στις πιο σκοτεινές στιγμές, υπάρχει φως - και η δύναμη της ανθρωπότητας μπορεί να επικρατήσει.

Αυτό είναι ζωτικής σημασίας τώρα περισσότερο από ποτέ. Πρέπει να θυμόμαστε και να μιλάμε για τις μαρτυρίες του Ολοκαυτώματος, μπροστά στην αύξηση του αντισημιτισμού και της άρνησης του Ολοκαυτώματος.

Αυτές οι ιστορίες δεν είναι απλώς ιστορικά γεγονότα- είναι αφηγήσεις της ανθρώπινης αντοχής και του θριάμβου του ανθρώπινου πνεύματος ενάντια στην καταπίεση. Με το να θυμόμαστε, τιμούμε τη μνήμη τους και διασφαλίζουμε ότι τέτοιες ιστορίες διατηρούν ζωντανή τη μνήμη του Ολοκαυτώματος, τη μνήμη όλων εκείνων των ανθρώπων που ζούσαν κάποτε φυσιολογικές ζωές όπως εμείς.

Θέλω να εκφράσω τη βαθύτατη ευγνωμοσύνη μου στον Ανδρέα Ασσαέλ για τις αδιάκοπες προσπάθειές του τα τελευταία 20 χρόνια και στον πατέρα μου, ο οποίος πάντα υποστήριζε τον Ανδρέα στην αποκάλυψη αυτών των ιστοριών. Θέλω επίσης να ευχαριστήσω την οικογένεια Κοέν, χωρίς την οποία δεν θα μπορούσαμε να ανασυνθέσουμε αυτή την ιστορία, καθώς και όλους τους ερευνητές που συμμετέχουν στη διατήρηση αυτής της ζωτικής κληρονομιάς.

Τέλος, στον Τζάκο και τον Σαμ θέλω να πω: τα καταφέραμε, επιβιώσαμε και επιβιώνουμε ακόμα.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΙΣΑΚ ΚΟΕΝΚΑ

Ο Ισάκ Κοένκα, γιος του Μωυσή και της Ραχήλ, γεννιέται στη Θεσσαλονίκη το 1913. Έχει έναν αδελφό με το όνομα Μορίς. Γύρω στο 1930, ο Ισάκ Κοένκα αποφοιτά από την Alliance Israélite Universelle, ένα γαλλικό γυμνάσιο στο οποίο παραδοσιακά φοιτούσαν πολλοί Εβραίοι στη Θεσσαλονίκη. Όταν τα γερμανικά στρατεύματα καταλαμβάνουν τη Θεσσαλονίκη το 1941, ο 28χρονος Ισάκ Κοένκα κατοικεί στην οδό Δεληγιώργη 7 και εργάζεται ως υπάλληλος στην εταιρεία πετρελαίου Steauna Ltd. Η εταιρεία αναγκάζεται σύντομα να κλείσει, αφήνοντας τον Ισάκ Κοένκα άνεργο. Δεν είναι πολλά γνωστά για τη ζωή του κατά τη διάρκεια της κατοχής. Στις 11 Ιουλίου 1942, είναι μεταξύ των σχεδόν 9.000 Εβραίων ανδρών που διατάσσονται από τον τοπικό διοικητή της Βέρμαχτ, αντιστράτηγο Κουρτ φον Κρέντσκι (Curt von Krenzki, 1888-1962), να συγκεντρωθούν στην πλατεία Ελευθερίας στη Θεσσαλονίκη για να καταγραφούν για καταναγκαστική εργασία.

Όπως ολόκληρος ο εβραϊκός πληθυσμός της Θεσσαλονίκης, ο Ισάκ Κοένκα αναγκάζεται να μετακομίσει σε γκέτο στα τέλη Φεβρουαρίου 1943. Στα τέλη Μαρτίου 1943, ο ίδιος και άλλοι Εβραίοι άνδρες ηλικίας 16 έως 55 ετών συλλαμβάνονται στο γκέτο και μεταφέρονται βίαια από τη Θεσσαλονίκη στην Καρυά για καταναγκαστική εργασία. Εκεί πρέπει να εκτελέσει βαριές χωματοουργικές εργασίες.

Κάνοντας αναφορά στις αναμνήσεις του το 1954, ο Ισάκ Κοένκα περιγράφει την καταναγκαστική εργασία ως εξής: «Η ζωή εκεί ήταν τρομερή, είχαμε ελάχιστα να φάμε, μας έδιναν 500 γραμμάρια ψωμί. Έπρεπε να δουλεύουμε σκληρά, συνεχώς υπό την επίβλεψη τριών Γερμανών, καθώς και Κροατών και Ρουμάνων, με διάλειμμα μιας ώρας, 12 ώρες την ημέρα. Μας συμπεριφέρονταν τόσο άσχημα που νόμιζα ότι η Καρυά ήταν η επίγεια κόλαση. Όταν αργότερα μεταφέρθηκα στο Άουσβιτς - Μπιρκενάου, όπου ήταν τα κρεματόρια, σκέφτηκα ότι εκεί ήταν παράδεισος σε σύγκριση με την Καρυά. Στην πραγματικότητα, οι φρουροί στην Καρυά είχαν την άδεια να σκοτώσουν οποιονδήποτε Εβραίο. Κάποιος προσπάθησε να σπρώξει το καρότσι και ο επιστάτης τον σκότωσε με πιστόλι. Υπήρχαν επιστάτες που ήταν ακόμα πιο σαδιστές και έμπηγαν μια ξιφολόγχη στην πλάτη του Εβραίου που έσπρωχνε το καροτσάκι, αφαιρώντας του έτσι τη ζωή.»

Ο Ισάκ Κοένκα καταφέρνει να δραπετεύσει από το στρατόπεδο στις 6 Αυγούστου 1943. Την επόμενη ημέρα, το στρατόπεδο εκκενώνεται, οι Εβραίοι καταναγκαστικοί εργάτες μεταφέρονται στη Θεσσαλονίκη και λίγο αργότερα εκτοπίζονται στο Άουσβιτς.

Ο Ισάκ Κοένκα καταφέρνει να φτάσει στην Αθήνα, όπου κρύβεται για οκτώ μήνες με ψεύτικη ταυτότητα. Στις 24 Μαρτίου 1944, τον ανακαλύπτει η Υπηρεσία Ασφαλεία (SD) κατά τη διάρκεια επιδρομής της και συλλαμβάνεται μαζί με σχεδόν 700 άλλους Εβραίους της Αθήνας στο κτίριο της συναγωγής στην οδό Μελιδώνη. Στέλνεται την ίδια μέρα στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Χαϊδαρίου κοντά στην Αθήνα. Εννέα ημέρες αργότερα, τα SS τον απελαύνουν στο στρατόπεδο εξόντωσης του Άουσβιτς μαζί με συνολικά περίπου 5.000 Εβραίους από τη δυτική, κεντρική και νότια Ελλάδα. Ο αριθμός κρατουμένου του είναι 182484.

Ο Ισάκ Κοένκα επιβιώνει και επιστρέφει στη Θεσσαλονίκη τον Ιούνιο του 1945. Ζει εκεί μέχρι το τέλος της ζωής του το 1989, χωρίς να παντρευτεί ποτέ και χωρίς να αποκτήσει παιδιά.

Το 1954, η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης ζητά από τον Ισάκ Κοένκα πληροφορίες για το στρατόπεδο και την καταναγκαστική εργασία στην Καρυά. Εκείνος καταγράφει τις εμπειρίες του στα εβραιοϊσπανικά (Ladino) την 1η Νοεμβρίου 1954. Πρόκειται για την πρώτη γνωστή αναφορά σχετικά με την καταναγκαστική εργασία στην Καρυά και σήμερα βρίσκεται στα ιστορικά αρχεία της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης.

ΠΗΓΕΣ

Προσωπικά στοιχεία και έκθεση εμπειρίας του Ισάκ Κοένκα, 1 Νοεμβρίου 1954, Ιστορικό Αρχείο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, φάκελος 1618.

ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΙΣΑΚ ΚΟΕΝΚΑ ΜΕ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ 1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1954

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΗΣ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΔΙΑΤΑΓΗ 1618.

Γεννήθηκα στη Θεσσαλονίκη το 1913 και ήμουν 28 ετών όταν εισέβαλαν οι Γερμανοί. Εκείνη την εποχή δούλευα σε μια εταιρεία πετρελαιοειδών που ονομαζόταν Στεάουα Πετρόλιος ΕΠΕ. Η εταιρεία έκλεισε λόγω της γερμανικής εισβολής και έμεινα άνεργος. Τον Ιούλιο του 1943, όλοι οι άνδρες ηλικίας 18 ετών και άνω απογράφηκαν για καταναγκαστική εργασία και έπρεπε να εγκαταλείψουν την πόλη. Τον Μάρτιο του 1943, με έστειλαν στην Καρυά κοντά στο Λιανοκλάδι, όπου κατασκευαζόταν μια σιδηροδρομική γραμμή. Η ζωή εκεί ήταν τρομερή, υπήρχε ελάχιστο φαγητό, μας έδιναν 500 γραμμάρια ψωμί. Έπρεπε να δουλεύουμε σκληρά όλη την ώρα υπό την επίβλεψη τριών Γερμανών, Κροατών και Ρουμάνων για 12 ώρες την ημέρα με διάλειμμα μιας ώρας. Μας συμπεριφέρονταν τόσο άσχημα που νόμιζα ότι η Καρυά ήταν η κόλαση επί της γης. Όταν αργότερα μεταφέρθηκα στο Άουσβιτς-Μπίρκεναου, όπου βρίσκονταν τα κρεματόρια, σκέφτηκα ότι ήταν ένας παράδεισος σε σύγκριση με την Καρυά. Στην πραγματικότητα, οι φρουροί της Καρυάς είχαν την άδεια να σκοτώνουν κάθε Εβραίο. Κάποιος προσπάθησε να σπρώξει το καροτσάκι και ο επιστάτης τον σκότωσε με πιστόλι. Υπήρχαν επιστάτες που ήταν ακόμα πιο σαδιστές και καρφώνανε μια ξιφολόγχη στην πλάτη του Εβραίου που έσπρωχνε το καροτσάκι, αφαιρώντας του έτσι τη ζωή. Αυτό συνέβαινε συνεχώς, επειδή οι φύλακες ήταν πάντα έτοιμοι να πυροβολήσουν λόγω της φύσης της δουλειάς. Ήμουν στην Καρυά-Λιανοκλάδι μέχρι τις 6 Αυγούστου 1943, όπου δολοφονήθηκαν 45-50 Εβραίοι λόγω της σκληρότητας του στρατοπέδου. Τους έθαψαν σε ένα μέρος 500 με 600 μέτρα δεξιά από το κτίριο του σταθμού με κατεύθυνση προς την Αθήνα. Πριν φτάσω στην Καρυά, υπήρχαν εκεί περίπου 250 Εβραίοι. Μέχρι τότε υπήρχαν λίγοι θάνατοι, όχι περισσότεροι από 4 ή 5... Το ποσοστό θνησιμότητας αυξήθηκε απότομα στη συνέχεια, επειδή οι εργάτες είχαν εξαντληθεί. Στο τέλος, στις αρχές Αυγούστου, ήρθαν κανονικοί εργάτες οικοδομών - χριστιανοί - για να τελειώσουν τις εργασίες που δεν είχαν ακόμη ολοκληρωθεί. Οι τελευταίοι Εβραίοι εργάτες από την Καρυά-Λιανοκλάδι απελάθηκαν στην Πολωνία στις 8 Αυγούστου 1943.

Θεσσαλονίκη, 1 Νοεμβρίου 1954.

Πηγή

USHMM, RG-45.011, IKTH-00323-00068, δήλωση του Isac Moise Cuenca, 1 Νοεμβρίου 1954.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΑΜ ΝΑΧΜΙΑΣ

Ο Σαμ Ναχμίας γεννιέται στις 31 Αυγούστου 1920 στη Θεσσαλονίκη. Οι γονείς του Ραφαήλ και Ερικήτη (Ρικέτα), το γένος Ηλία Σκάπα, αποκτούν άλλα τρία παιδιά: την Έστερ, την Ίντα και τη Ντόρα. Το 1940 ο Σαμ αποφοιτεί από τη εμπορική σχολή και στη συνέχεια εργάζεται ως αρτοποιός και ζαχαροπλάστης στο πλευρό του πατέρα του. Η οικογένεια διαθέτει ένα διώροφο σπίτι στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, στην οδό Παύλου Μελά 27.

Ακόμη και μετά την έναρξη του πολέμου και τη γερμανική κατοχή της Θεσσαλονίκης τον Απρίλιο του 1941, ο Σαμ Ναχμίας συνεχίζει αρχικά να εργάζεται ως αρτοποιός και ζαχαροπλάστης. Στα τέλη Φεβρουαρίου 1943, η οικογένεια αναγκάζεται να μετακομίσει σε γκέτο και στα μέσα Απριλίου μεταφέρονται στο στρατόπεδο-γκέτο Μπαρόν Χιρς.

Πιθανότατα μόλις μία ημέρα μετά την άφιξη της οικογένειας εκεί - στις 15 Απριλίου 1943 - οι Γερμανοί ψάχνουν, με τη βοήθεια της εβραϊκής αστυνομίας του γκέτο, για άνδρες κατάλληλους για εργασία. Ο Σαμ Ναχμίας είναι μεταξύ εκείνων που επιλέγονται και στη συνέχεια μεταφέρονται στην Καρυά για καταναγκαστική εργασία. Σε συνέντευξή του στον Ανδρέα Ασσαέλ το 2004, θυμάται την έναρξη της βίαιης μεταφοράς: «Νωρίς το πρωί, γύρω στις πέντε, μας πήγαν στα λουτρά, που ήταν κάπου κοντά - πλυθήκαμε, στη συνέχεια μας κούρεψαν τα μαλλιά, τα ρούχα μας στάλθηκαν στην απολύμανση υπό πίεση (για την καταπολέμηση των παρασίτων). Στη συνέχεια μας πήγαν κατευθείαν στα σιδηροδρομικά βαγόνια». Οι νεαροί άνδρες φτάνουν στο σιδηροδρομικό σταθμό της Καρυάς λίγες ημέρες αργότερα.

Στην ίδια συνέντευξη, ο Σαμ Ναχμίας μιλάει και για την άφιξή του αλλά και τις συνθήκες διαβίωσης: «Όταν κατεβήκαμε από το τρένο, στον καθένα μας δόθηκε ένα άδειο κονσερβοκούτι για να τρώμε και ένα άλλο για να κατουράμε, γιατί δεν μας επιτρεπόταν να βγούμε από τους κοιτώνες τη νύχτα. Αν κάποιος ξεχνούσε το κονσερβοκούτι για το φαγητό του, έπρεπε να φάει από το βρώμικο. Είχαμε τις δικές μας κουβέρτες, μόνο τα σακίδια μας είχαν κλαπεί».

Στην Καρυά, ο Σαμ Ναχμίας αναγκάζεται να εργαστεί στη βουνοπλαγιά, όπου πρέπει να σπρώχνει βαριά βαγονέτα φορτωμένα με πέτρα προς την αποβάθρα. Μια μέρα τραυματίζεται σοβαρά στα πόδια από πτώση βράχου. Αντί να τουφεκιστεί, όπως πολλοί άλλοι τραυματισμένοι ή τελείως εξαντλημένοι Εβραίοι, τον στέλνουν στη Λαμία σε αναρωτήριο. Στη συνέντευξη του 2004, ο Σαμ Ναχμίας υποθέτει ότι οφείλει αυτή την καλή τύχη στο γεγονός ότι ο διευθυντής του εργοταξίου Χανς Ρέσλερ (Hans Rössler) συμπαθούσε αυτόν και την ομάδα του.

»

Τον Αύγουστο του 1943 το εργοτάξιο στην Καρυά κλείνει και οι καταναγκαστικοί εργάτες επιστρέφουν στη Θεσσαλονίκη. Εκείνη την εποχή ο Σαμ Ναχμίας εξακολουθεί να νοσηλεύεται στη Λαμία. Μια νοσοκόμα τον βοηθάει να δραπετεύσει από το νοσοκομείο. Η οικογένεια του Χαράλαμπου και της Χρυσάννας Μωρίκη τον παίρνει και τον κρύβει στο πατάρι του φούρνου τους. Εκπαιδευμένος ως αρτοποιός, ο Σαμ Ναχμίας δουλεύει στο φούρνο και ζει στη Λαμία με ψεύτικο όνομα μέχρι την αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων, στα τέλη Οκτωβρίου 1944. Έχει μάλιστα και ψεύτικη ταυτότητα με το (χριστιανικό) όνομα «Δημοσθένης Δημητριάδης».

Τον Δεκέμβριο του 1944 επιστρέφει στη Θεσσαλονίκη στο σπίτι του, στην οδό Παύλου Μελά. Είναι ο μοναδικός επιζών της οικογένειάς του: οι γονείς του και οι τρεις αδελφές του έχουν δολοφονηθεί σε γερμανικό στρατόπεδο εξόντωσης. Το 1946 παντρεύεται την επιζήσασα από το Άουσβιτς Σάρα Σαρφάτη (γεννημένη το 1927) από τη Θεσσαλονίκη. Η κόρη τους Ρικέτα γεννιέται την ίδια χρονιά.

Όταν ο Ανδρέας Ασσαέλ ερευνά την ιστορία της καταναγκαστικής εργασίας στην Καρυά, ο Σαμ Ναχμίας είναι ένας από τους σημαντικότερους αυτόπτες μάρτυρες. Ο Δαβίδ Σιών, ένας άλλος επιζών της καταναγκαστικής εργασίας στην κεντρική Ελλάδα, είχε επιστήσει την προσοχή του Ασσαέλ στον Σαμ Ναχμίας. Για τον Σαμ Ναχμίας, αυτή είναι μια από τις πρώτες ευκαιρίες που έχει για να μιλήσει για τις εμπειρίες του στην Καρυά. Προηγουμένως, δεν έχει μιλήσει σχεδόν ποτέ για την καταναγκαστική του εργασία. Ούτε καν η ίδια του η οικογένεια δεν γνωρίζει τι ακριβώς είχε περάσει στην Καρυά.

Ο Σαμ Ναχμίας πεθαίνει στη Θεσσαλονίκη το 2016. Παραμένει σε στενή επαφή με την οικογένεια Μωρίκη μέχρι τον θάνατό του.

ΠΗΓΕΣ

Σαμ Ναχμίας, συνέντευξη στον Ανδρέας Ασσαέλ, 6 Ιανουαρίου 2004.

Βιντεοσκοπημένη συνέντευξη του Ναπολέοντα-Νικόλαου Μωρίκη, Αρχείο Προφορικής Ιστορίας - Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος (ΕΜΕ), συνέντευξη αριθ. 067, 20 Δεκεμβρίου 2006.

Ιστορικό Αρχείο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης (ΙΑΙΚΘ)

Χρυσάννα Μωρίκη, κόρη του Ναπολέοντα και της Μαρίας Παπαλέξη-Μωρίκη, μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, 4 Σεπτεμβρίου 2023.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΛΜΠΕΡΤΟΥ ΣΑΣΣΟΝ, ΕΓΓΟΝΟΥ ΤΟΥ ΣΑΜ ΝΑΧΜΙΑ

ΣΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΚΑΡΥΑ 1943. ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ, ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΒΕΡΟΛΙΝΟ

Κυρίες και κύριοι,

Η κόρη μου Έρικα και εγώ θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε το Κέντρο Τεκμηρίωσης της Ναζιστικής Αναγκαστικής Εργασίας και το Ίδρυμα Μνήμης για τους Δολοφονημένους Εβραίους της Ευρώπης για την έκθεση «Καταναγκαστική Εργασία και Ολοκαύτωμα ΚΑΡΥΑ 1943» και για την τιμητική πρόσκληση που μας απηύθυναν.

Είμαστε μαζί σας ως απόγονοι, εγγόνια και δισέγγονα του φυλακισμένου Σαμ Ναχμία, ο οποίος ήταν ένας από τους λίγους από τους 400 Εβραίους εργάτες που επέζησαν από την κόλαση της Καρυάς. Γεννήθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 1920 στη Θεσσαλονίκη. Η οικογένειά του είχε δύο ζαχαροπλαστεία στην πόλη της Θεσσαλονίκης, τα οποία κατασχέθηκαν από τη ναζιστική διοίκηση της πόλης. Στις 25 Απριλίου 1943, η οικογένεια συνελήφθη και φυλακίστηκε στο γκέτο Μπαρόν Χιρς. Κατά τη διάρκεια του αποκλεισμού που επέβαλαν οι Γερμανοί στο γκέτο με τους προδότες Ελληνοεβραίους συνεργάτες τους, κρύφτηκε σε μια καταπακτή της καλύβας όπου ζούσαν, για να γλιτώσει από τα καταναγκαστικά έργα στα οποία έστελναν τους ανύπαντρους. Στόχος του ήταν να μείνει με τους γονείς και τις αδελφές του, ώστε να τον έχουν κηδεμόνα στη νέα ζωή που υποσχέθηκαν οι κατακτητές στην Πολωνία.

Μετά τη σύλληψή του, ο πλούσιος πατέρας του Ροφέλ Ναχμίας ανακρίθηκε και βασανίστηκε από τους Εβραίους προδότες Έντγκαρ Κούνιο και Λέων Ζίον, ώστε να αποκαλύψει την τοποθεσία της κρυψώνας του και να παραδώσει τελικά τα τιμαλφή της οικογένειας (χρήματα και κοσμήματα). Οι γονείς του και οι τρεις αδελφές του εκτοπίστηκαν στο Άουσβιτς. Κανείς τους δεν επέζησε. Ο Σαμ Ναχμίας οδηγήθηκε ως ανύπαντρος στα καταναγκαστικά έργα της Οργάνωσης Τοντ στο σταθμό Καρυάς στη Φθιώτιδα. Το καθήκον των Εβραίων αιχμαλώτων εργατών ήταν να ανοίξουν μια τομή στο βουνό, προκειμένου να κατασκευαστεί μια παρακαμπτήρια σιδηροδρομική γραμμή για να διευκολυνθεί η κυκλοφορία των ναζιστικών τρένων μεταξύ Αθήνας και Θεσσαλονίκης.

Οι συνθήκες εργασίας ήταν απάνθρωπες. Οι κρατούμενοι έπρεπε να εργάζονται με γυμνά χέρια, χωρίς ρούχα, παπούτσια, εργαλεία, με ελάχιστη τροφή και νερό, κάτι που όσοι επισκέφθηκαν την Καρυά θα θεωρούσαν ανθρωπίνως αδύνατο. Ωστόσο, η θέληση των κρατουμένων να ζήσουν και η πίστη τους στο ψέμα των Ναζί ότι στο τέλος των εργασιών στα πλαίσια του στρατοπέδου θα επέστρεφαν στις οικογένειές τους, τους έδινε τη δύναμη να ολοκληρώσουν αυτή την εργασία.

Δυστυχώς, οι λίγοι που επέζησαν μέχρι το τέλος στάλθηκαν στο Άουσβιτς και εξοντώθηκαν εκεί. Μόνο λίγοι επέζησαν. Λιγότεροι από είκοσι. Ανάμεσά τους ήταν και ο Σαμ Ναχμίας. Τον Ιούλιο του 1943, ενώ εργαζόταν, τραυματίστηκε στο πόδι και το ισχίο από μια πέτρα που έπεσε. Παραδόξως, δεν εκτελέστηκε από τους φρουρούς του ως ακατάλληλος για εργασία. Τον έστειλαν στο νοσοκομείο της Λαμίας, όπου χειρουργήθηκε και παρέμεινε νοσηλευόμενος για ενάμιση μήνα. Για καλή του τύχη, εκεί τον ξέχασαν και δεν τον αναζήτησαν ποτέ.

Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο νοσοκομείο, ο Σαμ Ναχμίας κατάφερε να δραπετεύσει με την πολύτιμη βοήθεια της νοσοκόμας Κουνάνου και συστήθηκε στην οικογένεια του Χαράλαμπου και της Χρυσάννας Μωρίκη, αρτοποιών στο κέντρο της Λαμίας. Τόσο η νοσοκόμα Κουνάνου όσο και η οικογένεια Μωρίκη διακινδύνευσαν τη ζωή τους βοηθώντας τον Ναχμιά, έναν Εβραίο; να δραπετεύσει και φιλοξενώντας τον.

Ο Μωρίκης έκρυψε τον Ναχμίας στη σοφίτα του αρτοποιείου μέχρι που ο γιος του Ναπολέων κατάφερε να του εξασφαλίσει μια πλαστή ταυτότητα στο όνομα Δημοσθένης Δημητριάδης. Μέχρι τότε, ο μικρότερος γιος της οικογένειας, ο Επαμεινώνδας, έμενε τη νύχτα στη σοφίτα για να προστατεύει τον φυγά της Καρυάς. Αφού παρέλαβε την πλαστή ταυτότητα, ο Ναχμίας εργάστηκε στον φούρνο μέχρι το τέλος του πολέμου. Για την ανιδιοτελή διάσωση της ζωής του, η οικογένεια Μωρίκη τιμήθηκε από το Yad Vashem το 1990 με τον τίτλο «Δίκαιοι των Εθνών». Μετά το τέλος του πολέμου, επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη. Δεν βρίσκει σχεδόν τίποτα από την οικογενειακή περιουσία. Από τα δύο πλήρως εξοπλισμένα εργαστήρια ζαχαροπλαστικής, βρέθηκαν μόνο τα εργαλεία για την παρασκευή χαλβά. Το 1945 παντρεύεται τη Σάρα Σαρφάτη (1926-2004), η οποία επέζησε από το Άουσβιτς-Μπίρκεναου και ήταν η μόνη επιζώουσα από την οικογένειά της. Κόρη του ήταν η μητέρα μου Ρικέττα, η οποία γεννήθηκε το 1946. Τα εγγόνια του είναι εγώ, ο Άλμπερτ και η αδελφή μου Σάντρα Σασσόν. Είχε την τύχη να γνωρίσει τρία δισέγγονα κατά τη διάρκεια της ζωής του: την Έρικα, την Ευθηνία και τον Νόα. Έχασε τη σύζυγό του Σάρα το 2004, έμεινε στη Θεσσαλονίκη μέχρι το 2008 και στη συνέχεια τον φρόντιζαν στο γηροκομείο «Ρέστιον» στην Αθήνα μέχρι το θάνατό του στις 30 Νοεμβρίου 2016.

Ο Σαμ Ναχμίας δεν είπε ποτέ στην κόρη και τα εγγόνια του για την ομηρία και την καταναγκαστική εργασία του στο στρατόπεδο της Καρυάς. Ως οικογένεια, γνωρίζαμε μόνο από τις δικές του διηγήσεις τα γεγονότα της νοσηλείας του στη Λαμία, της απόδρασης και της μετέπειτα διάσωσής του από την οικογένεια του Χαράλαμπου και της Χρυσάννας Μωρίκη. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ήταν πάντα ομιλητικός, τονίζοντας την ευγνωμοσύνη του για τους διασώστες του, μια ευγνωμοσύνη που εξέφρασε έμπρακτα στις δεκαετίες που ακολούθησαν. Ταξίδευε συχνά στη Λαμία και διατηρούσε στενές, όχι απλώς φιλικές, αλλά κυριολεκτικά οικογενειακές σχέσεις με την ευρύτερη οικογένεια Μωρίκη. Ως αποτέλεσμα, διεκδίκησε την αναγνώριση της οικογένειας από το κράτος του Ισραήλ με τον τίτλο «Δίκαιοι των Εθνών».

Η οικογένειά μας έμαθε για τη φυλάκιση του παππού μας στην Καρυά τυχαία μέσω της ιστορικής έρευνας του Ανδρέα Ασσαέλ. Μόλις ο Ασσαέλ απέκτησε ένα φωτογραφικό άλμπουμ από το στρατόπεδο της Καρυάς, έψαξε για επιζώντες. Πρώτα βρήκε τον όμηρο [των Γερμανών], εργάτη στο γειτονικό εργοστάσιο του Λιανοκλαδίου, τον Δαβίδ Σιών. Του έδωσε το όνομα του Σαμ Ναχμίας, του μοναδικού επιζώντα της ομηρίας της Καρυάς που γνώριζε.

Ο Ασσαέλ αναζήτησε τον Ναχμιά και κατάφερε να επικοινωνήσει με την κόρη του και τη μητέρα μου Ρικέττα. Στη συνέχεια συνάντησε τον Ναχμιά και έλαβε την πρώτη και την τελευταία του μαρτυρία το 2004. Του έδειξε τις φωτογραφίες και ο Ναχμιά του εξήγησε τι σήμαιναν. Χρησιμοποιώντας τις φωτογραφίες, ο Ναχμιά περιέγραψε στον Ασσαέλ τη δική του ιστορία και την ιστορία και των 400 Εβραίων κρατουμένων της Καρυάς. Και το έκανε αυτό μόνο μία φορά. Από τότε, δεν ξαναμίλησε ποτέ για την Καρυά, παρά τις προσπάθειες της οικογένειάς μας να του μιλήσει και παρά τις προσπάθειες του Ασσαέλ να κανονίσει μια νέα συνάντηση, τις οποίες αρνήθηκε συστηματικά πολλές φορές. Το μόνο πράγμα που γνωρίζει η οικογένειά μου για την ομηρία του παππού Σαμ στην Καρυά είναι αυτό που εκμυστηρεύτηκε στον Ασσαέλ στη μία και μοναδική συνάντησή τους.

Το ερώτημα γιατί δεν μίλησε ποτέ ξανά γι' αυτό δεν θα απαντηθεί ποτέ. Τουλάχιστον για μένα. Μπορώ μόνο να υποθέσω. Από μικρή ηλικία, η γιαγιά μου ήταν το κύριο θύμα της γερμανικής κατοχής και του Ολοκαυτώματος για τη δική μας οικογένεια. Ήταν η μόνη επιζούσα από την εκτεταμένη οικογένεια Σαρφάτη στο Άουσβιτς-Μπίρκεναου και είχε πει την ιστορία της από νωρίς, τόσο μέσα στην οικογένειά της όσο και σε επίπεδο εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης. Οι μαρτυρίες και οι βιντεοσκοπημένες συνεντεύξεις της βρίσκονται στα αρχεία της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος και του Ιδρύματος Spielberg. Δεν υπάρχει όμως καμία μαρτυρία από τον σύζυγό της Σαμ Ναχμιά. Καμία, εκτός από εκείνη του Ανδρέα Ασσαέλ και τα έγγραφα που υπέγραψε το 1990 για να τεκμηριώσει την απονομή του τίτλου «Δίκαιοι των Εθνών» στην οικογένεια Μωρίκη.

Κατά τη γνώμη μου, ο παππούς χρησιμοποίησε το γεγονός ότι ως όμηρος σε ελληνικό στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας δεν είχε τατουάζ, όπως η σύζυγός του, όμηρος στο Άουσβιτς-Μπίρκεναου, ως ασπίδα για τη σιωπή του. Το γεγονός ότι δεν είχε τατουάζ δεν δημιούργουσε ερωτήματα. Και αφού δεν τον ρώτησαν, δεν μίλησε ποτέ ο ίδιος. Μέχρι τη μέρα που συμφώνησε να μιλήσει στον Ασσαέλ. Την ημέρα που ξεκίνησε η ιστορική έρευνα για το στρατόπεδο στην Καρυά που μας έφερε όλους εδώ απόψε. Τέλος, επιτρέψτε μου να ευχαριστήσω για άλλη μια φορά το Κέντρο Τεκμηρίωσης για τη Ναζιστική Καταναγκαστική Εργασία και το Ίδρυμα Μνήμης για τους Δολοφονημένους Εβραίους της Ευρώπης για τη διοργάνωση αυτής της έκθεσης.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΗΣ ΕΡΙΚΑΣ ΣΑΣΣΟΝ, ΔΙΣΕΓΓΟΝΗΣ ΤΟΥ ΣΑΜ ΝΑΧΜΙΑΣ

ΣΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΚΑΡΥΑ 1943. ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ, 4 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2024, ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΚΑΤΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΘΝΙΚΟΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

Καλησπέρα σας,

Είμαι η Έρικα Σασσόν, δισέγγονη του Σαμ Ναχμίας, ομήρου στο στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας της Καρυάς στη Φθιώτιδα, Ελλάδα.

Επισκέφθηκα τον τόπο του μαρτυρίου του προπάππου μου το 2022 σε ηλικία 13 ετών. Η εικόνα του βουνού που κόπηκε στη μέση είναι χαραγμένη στη μνήμη μου, με μια παιδική δυσπιστία ότι κάτι τέτοιο είναι αδύνατο χωρίς τη χρήση μηχανών. Ακόμα πιο συγκλονιστική για μένα είναι η εικόνα του όμορφου χορταριασμένου τοπίου, στο οποίο όμως, σε ένα άγνωστο ακόμα μέρος, υπάρχουν ένας ή περισσότεροι ομαδικοί τάφοι των άτυχων συμπατριωτών μου που δεν κατάφεραν να επιβιώσουν στις απάνθρωπες συνθήκες καταναγκαστικής εργασίας και ζωής.

Η επίσκεψή μου στο στρατόπεδο της Καρυάς ήταν ένα μάθημα ζωής. Ένα μάθημα για την αληθινή δύναμη του ανθρώπου. Μια δύναμη που τον οδηγεί σε επιτεύγματα αδιανόητα υπό κανονικές συνθήκες με στόχο την επιβίωση. Μια δύναμη που τον κάνει να ξεπερνά κάθε φυσικό εμπόδιο με στόχο να επιστρέψει στους αγαπημένους του.

Μια επίσκεψη που μου δίδαξε και το αντίθετο μάθημα της ζωής. Το μάθημα για το πού μπορούν να οδηγήσουν οι άνθρωποι τους συνανθρώπους τους. Άνθρωποι που απλώς ανήκουν σε διαφορετική θρησκεία, διαφορετική εθνικότητα ή διαφορετική εθνικότητα. Ένα μάθημα για το πόσο εύκολα οι άνθρωποι μπορούν τελικά να πάψουν να είναι άνθρωποι. Η ιστορία της σύλληψης και φυλάκισης του προπάππου μου και η τρομερή μοίρα της οικογένειάς του δείχνει το ακραίο σημείο στο οποίο μπορεί να φτάσει η ανθρώπινη φύση. Αντίθετα, η ιστορία της απόδρασης και της διάσωσής του αποδεικνύει το υψηλότερο σημείο στο οποίο μπορεί να φτάσει η ανθρώπινη φύση. Και τα δύο την ίδια χρονιά. 1943.

Το καθήκον μου και το καθήκον της γενιάς μου, 81 χρόνια μετά, είναι να διατηρήσουμε την ιστορική μνήμη. Ειδικά τώρα, που έχουν απομείνει ελάχιστοι άνθρωποι που έζησαν το Ολοκαύτωμα. Και σύντομα, όταν όλοι τους θα έχουν αναπόφευκτα φύγει από τη ζωή, η ευθύνη των νεότερων γενεών θα μεγαλώσει. Η αναπόφευκτη έλλειψη σύγχρονων μαρτύρων θέτει την υποχρέωση σε εμάς τις νεότερες γενιές να διατηρήσουμε ζωντανή την ιστορική μνήμη αυτής της εποχής. Διότι, αν και υπάρχουν ακόμη εν ζωή επιζώντες του Ολοκαυτώματος σήμερα, οι φωνές που το αμφισβητούν γίνονται όλο και πιο δυνατές.

Και οι πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες σε πολλές χώρες του κόσμου, που εκφράζονται δημόσια, βρίσκουν λόγους να υποκινούν στους ανθρώπους το αντισημιτικό μίσος. Οι αντισημιτικές συμπεριφορές γίνονται όλο και πιο συχνές και πιο έντονες, και αναρωτιέμαι αν, μετά από 81 χρόνια, η ανθρωπότητα δεν έχει ακόμα διδαχθεί τα μαθήματα από την καταστροφή που προκάλεσε ο εθνικοσοσιαλισμός.

Επομένως, η γενιά μου πρέπει να διατηρήσει τη μνήμη και των δύο πλευρών.

Από τη μία πλευρά, η φρίκη της Τελικής Λύσης των Ναζί και του Ολοκαυτώματος που ακολούθησε. Η ευθύνη τόσο των Ναζί κατακτητών όσο και των διεφθαρμένων, προδοτικών τοπικών συνεργατών τους σε κάθε χώρα υπό γερμανική κατοχή. Και από την άλλη, η ανιδιοτελής έκφραση υπέρτατης ανθρωπιάς όσων διακινδύνευσαν τη ζωή τους και τη ζωή των οικογενειών τους για να σώσουν τους Εβραίους από βέβαιο θάνατο, φιλοξενώντας τους.

Η έκθεση, η οποία εγκαινιάζεται απόψε με εμένα, ένα 15χρονο παιδί, στο μυαλό μου, εντάσσεται ακριβώς σε αυτό το πλαίσιο διατήρησης της ιστορικής μνήμης. Ως απόγονος ενός κρατούμενου του στρατοπέδου της Καρυάς και, κυρίως, ως Ελληνίδα Εβραία, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στη διοργάνωση αυτής της έκθεσης.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΑΡΔΙΤΤΗ

Οι Ιακώβ, Βενιαμίν και Σμουέλ Αρδίττη είναι αδέρφια. Ο Ιακώβ γεννιέται το 1916, ο Βενιαμίν το 1921 και ο μικρότερος αδελφός τους Σμουέλ γεννιέται στις 19 Νοεμβρίου 1924. Ο πατέρας τους ήταν ο Ιωσήφ Αρδίττη (1885 - 1943) και η μητέρα τους η Ντούντουν Αγκουστάρι (1890 - 1943). Η οικογένεια απέκτησε πέντε παιδιά: Ίντα (1912 - 1943), Αντέλα (1914 - 1943), Ιακώβ (1918 - 1979), Βενιαμίν (1921 - 1943) και Σμουέλ (1924 - 1977). Το σπίτι στο οποίο ζουν όλοι μαζί βρίσκεται στην οδό Παύλου Μελά 30. Η οικογένεια δίνει μεγάλη σημασία στην εκπαίδευση των μελών της: ο παππούς των αδελφών, Σαμουέλ Ραφαέλ Αρδίττη, είναι αρχιραββίνος. Ο πατέρας του Σμουέλ, Ιωσήφ, είναι πτυχιούχος νοσηλευτής και βοηθός ιατρού, ο Ιακώβ εργάζεται σε φαρμακείο και η Ίντα είναι καθηγήτρια γαλλικών και αγγλικών.

Το 1939 ο Ιακώβ επιστρατεύεται στον ελληνικό στρατό και πολεμά στον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο το 1940-41. Αφού τελειώνει το σχολείο, ο Βενιαμίν σπουδάζει φυσική στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Ο Σμουέλ αρχίζει να σπουδάζει γεωπονική στο ίδιο πανεπιστήμιο κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Το καλοκαίρι του 1942, ο Ιακώβ, ο Βενιαμίν και ο Σμουέλ Αρδίττη επιστρατεύονται για καταναγκαστική εργασία και στέλνονται στο στρατόπεδο εργασίας Τεκελή (Σίνδος), όπου υπάρχουν υπόγειες αποθήκες καυσίμων. Μπόρεσαν να επιστρέψουν στην οικογένειά τους τον Οκτώβριο.

Τον Φεβρουάριο του 1943 η οικογένεια αναγκάζεται να μετακομίσει στο σπίτι ενός φίλου στην οδό Βελισσαρίου 21 και λίγο αργότερα στο γκέτο Μπαρόν Χιρς. Στεγάζονται σε ένα διαμέρισμα κοντά στη συναγωγή του γκέτο. Η ζωή στο γκέτο είναι τραυματική για τον Σμουέλ. Σε μια συνέντευξή του το 1966, θυμάται ότι ήταν μάρτυρας της εκτέλεσης δύο Εβραίων εμπόρων εκεί. Είχαν συλληφθεί, ενώ προσπαθούσαν να δραπέτευσουν.

Το απόγευμα της 16ης Απριλίου 1943, οι Γερμανοί επιλέγουν άνδρες για καταναγκαστική εργασία με τη βοήθεια της εβραϊκής αστυνομίας του γκέτο. Οι συλληφθέντες άνδρες, μεταξύ των οποίων και τα τρία αδέρφια Σμουέλ, Ιακώβ και Βενιαμίν Αρδίττη, οδηγούνται σε ένα καφενείο περιφραγμένο με συρματοπλέγματα, όπου πρέπει να παραμείνουν όλη τη νύχτα. Σύμφωνα με τον Σμουέλ, συλλαμβάνονται συνολικά 470 άνδρες. Σύμφωνα με την κατάθεση του Ιακώβ σε μεταπολεμική δίκη κατά της εβραϊκής αστυνομίας του γκέτο τον Ιούλιο του 1946, συνελήφθησαν 225 άνδρες. Λίγο πριν από την αυγή, οι άνδρες μεταφέρονται σε μια άλλη τοποθεσία όπου αναγκάζονται να κάνουν μπάνιο με απολυμαντικό υγρό. Τους διατάζουν να αφήσουν πίσω τις βαλίτσες και τα σακίδιά τους.

Στη συνέχεια δεν τους μεταφέρουν πίσω στο γκέτο, αλλά κατευθείαν στον κοντινό κεντρικό σιδηροδρομικό σταθμό. Ο Σμουέλ Αρδίττη αναγκάζεται να επιβιβαστεί στο τρένο χωρίς τα προσωπικά του αντικείμενα. Αργότερα θυμάται ότι ταξίδεψε μόνο με ένα κοντομάνικο πουκάμισο.

Το ταξίδι με το τρένο, του οποίου τον προορισμό οι συλληφθέντες δεν γνωρίζουν, διαρκεί σχεδόν δύο ημέρες. Το πρωί της 20ής Απριλίου, φτάνουν τελικά στην Καρυά. Εκεί, οι εκτοπισμένοι συναντούν άλλους 250 Εβραίους καταναγκαστικούς εργάτες από τη Θεσσαλονίκη, οι οποίοι βρίσκονται ήδη σε πολύ κακή κατάσταση υγείας. Ο Σμουέλ τρομοκρατείται από τις συνθήκες που επικρατούν στο εργοτάξιο. Οι κοιτώνες είναι γεμάτοι ψείρες και δεν υπάρχει πόσιμο νερό. Την πρώτη νύχτα βλέπει έναν Γερμανό φρουρό να σκοτώνει εν ψυχρώ δύο νεαρούς Εβραίους.

Ο Βενιαμίν και ο Ιακώβ Αρδίττη πρέπει να κάνουν βαριές εργασίες εξόρυξης. Ο Σμουέλ Αρδίττη εργάζεται, επίσης, αρχικά στη δημιουργία της τομής στην πλαγιά, σπάζοντας και απομακρύνοντας πέτρες. Αλλά σε σύγκριση με τα αδέρφια του, η θέση του είναι πιο εύκολη, επειδή ο Γερμανός μηχανικός που είναι υπεύθυνος για το εργοτάξιο, ο Χανς Ρέσλερ (Hanns Rössler), τον επιλέγει ως βοηθό του. Όπως διηγείται αργότερα ο Σμουέλ, πραγματοποιεί μετρήσεις και καθαρίζει τα καταλύματα του Γερμανού. Με αυτόν τον τρόπο, καταφέρνει να κλέψει σκυλοτροφή και να τη δώσει κρυφά στα δύο αδέρφια του, τα οποία την τρώνε από πείνα και απόγνωση.

Την 1η Μαΐου, ο Σμουέλ Αρδίττη αναγνωρίζει σε ένα από τα επιβατικά τρένα που κάνουν στάση στην Καρυά τον καθηγητή χημείας του πανεπιστημίου του, Καβασίδη. Οι δυο τους καταφέρνουν να έχουν μια σύντομη συνομιλία. Ο καθηγητής πετάει στον Σμουέλ ένα κομμάτι ψωμί και φωνάζει δυνατά: «Τον ήξερα αυτόν τον άνθρωπο όταν ήταν φοιτητής, ήταν ο καλύτερός μου φοιτητής». Άλλοι επιβάτες πετούν κι αυτοί κομμάτια ψωμιού στον Σμουέλ - περίπου 20 κομμάτια βρίσκονται στο πάτωμα. Ο Γερμανός μηχανικός που παρακολουθεί τη σκηνή επιτρέπει στον Σμουέλ να πάρει το ψωμί μαζί του. Ο Σμουέλ τα πηγαίνει σε ένα κοιτώνα όπου υπάρχουν περίπου 40 άρρωστοι κρατούμενοι και τους τα μοιράζει.

Στις αρχές Αυγούστου 1943 οι Γερμανοί διαλύουν το εργοτάξιο στην Καρυά και μεταφέρουν τους καταναγκαστικούς εργάτες στη Θεσσαλονίκη, μεταξύ των οποίων και τους αδελφούς Αρδίττη. Οι τρεις τους μένουν στο γκέτο Μπαρόν Χιρς μόνο για λίγες ημέρες και απελαύνονται με τη 19η και τελευταία μεταφορά από τη Θεσσαλονίκη στο Άουσβιτς, στις 10 Αυγούστου. Ο Σμουέλ Αρδίττη θυμάται: «Φύγαμε στις 5 το απόγευμα. Είχε τρομερή ζέστη. Μας φόρτωσαν στα βαγόνια όπως ήμασταν. Θυμάμαι ότι δεν είχα καν πανωφόρι, φορούσα ένα κοντομάνικο πουκάμισο και ένα σορτσάκι... Όλοι ήταν σε πολύ άσχημη κατάσταση, βρώμικοι και άρρωστοι. Έβαλαν απολυμαντικό στα βαγόνια. Κάποιοι πέθαναν στο δεκαήμερο ταξίδι προς την Πολωνία».

Τα τρία αδέρφια φτάνουν μαζί στο Άουσβιτς. Ο Βενιαμίν Αρδίττη είναι ήδη πολύ αδύναμος κατά την άφιξή του. Μαζί με τους περισσότερους άνδρες της μεταφοράς, δολοφονείται από τα SS σε θάλαμο αερίων αμέσως μετά την άφιξή του.

Ο Ιακώβ και ο Σμουέλ Αρδίττη χαρακτηρίζονται ως κατάλληλοι για εργασία και στέλνονται στο στρατόπεδο. Τους δίνονται οι αριθμοί κρατουμένων 136922 και 136923. Τον Οκτώβριο, ο Σμουέλ και άλλοι 500 Εβραίοι από τη Θεσσαλονίκη μεταφέρονται στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Βαρσοβίας. Πρέπει να εκτελέσουν εργασίες εκκαθάρισης στον χώρο του εβραϊκού γκέτο της Βαρσοβίας. Για να αποτραπούν οι προσπάθειες απόδρασης, οι Έλληνες χωρίζονται σε ομάδες μαζί με Πολωνούς εργάτες, ώστε να μην μπορούν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους.

Κατά τη διάρκεια της εργασίας, ο Σμουέλ Αρδίττη βρίσκει ένα δοχείο με χρήματα και καταφέρνει να κρύψει μερικά από αυτά πριν του τα πάρουν. Αργότερα χρησιμοποιεί τα χρήματα για να πληρώσει έναν Πολωνό πολίτη εργάτη για να του φέρνει κάθε μέρα φαγητό. Σε αντίθεση με τον Σμουέλ, αυτός μπορεί να κινείται ελεύθερα.

Μετά το ξέσπασμα της εξέγερσης της Βαρσοβίας την 1η Αυγούστου 1944, ο Σμουέλ Αρδίττη καταφέρνει να διαφύγει. Ωστόσο, σύντομα συλλαμβάνεται και πάλι και φυλακίζεται στο στρατόπεδο διέλευσης 121 στο Προύσκοβ (Pruszków). Εκεί απελευθερώνεται από τον Κόκκινο Στρατό τον Ιανουάριο του 1945.

Ο Σμουέλ συνάντησε ξανά τον αδελφό του Ιακώβ, ο οποίος είχε επίσης επιζήσει. Επιστρέφουν μαζί στη Θεσσαλονίκη στις 4 Νοεμβρίου 1945, όπως προκύπτει από τα έγγραφα της εβραϊκής κοινότητας Θεσσαλονίκης. Είναι οι μόνοι επιζώντες της οικογένειας. Όπως και ο Βενιαμίν, οι γονείς και οι αδελφές τους δολοφονήθηκαν.

Ο Σμουέλ Αρδίττη προσπαθεί να επανεγγραφεί στη γεωπονική σχολή του πανεπιστημίου για να συνεχίσει τις σπουδές του. Ωστόσο, δεν γίνεται δεκτός λόγω της πολιτικής κατάστασης: Επειδή βρισκόταν στη σοβιετική ζώνη κατά τη διάρκεια της απελευθέρωσης των στρατοπέδων, θεωρείται κομμουνιστής. Μαζί με τον Ιακώβ, έφυγε από τη Θεσσαλονίκη και ταξίδεψε στην Αθήνα, όπου βρίσκουν κατάλυμα στη Χασσάρα (στρατόπεδο παραμονής σε αγροτικά κτήματα για την προετοιμασία της μετανάστευσης στην Παλαιστίνη) της Φραγκοκλησιάς. Τον Ιούλιο του 1946 τα δύο αδέρφια μεταναστεύουν στην Παλαιστίνη με το πλοίο Ηανίνα Reik. Ο Σμουέλ Αρδίττη ζει για κάποιο χρονικό διάστημα σε ένα κιμπούτς. Το 1948 παίρνει μέρος στον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας του Ισραήλ. Αργότερα ζει στο Τελ Αβίβ και έχει ένα κατάστημα υφασμάτων. Πεθαίνει το 1977 σε ηλικία 53 ετών. Ο αδελφός του, Ιακώβ Αρδίττη, πεθαίνει δύο χρόνια αργότερα. Τίποτα περισσότερο δεν είναι γνωστό γι' αυτόν, καθώς μόνο ο Σμουέλ Αρδίττη μίλησε για την καταναγκαστική εργασία του, τη φυλάκισή του σε στρατόπεδο συγκέντρωσης και τη ζωή του μετά.

ΠΗΓΕΣ

Αναφορά Σμουέλ Αρδίττη, Yad Vashem, Mai 1966, Yad Vashem, Signatur YV-EB_Mai1966_ΑΡΔΙΤΤΗ Σαμουέλ του Ιωσήφ – Μαρτυρία σε YV το 1966

Αναφορά και έγγραφα από την αίτηση αποζημίωσης του Σμουέλ Αρδίττη, Landesamt für Bürger- und Ordnungsangelegenheiten Berlin LABO, Entschädigungsakte Schmueel Arditti, Signatur VA 236332

Κατάθεση του Γιάκομπ Αρδίττη στη δίκη κατά του Βιτάλ Χασσόν, 1946, US Holocaust Memorial Museum, Washington D.C., Signatur USHMMRG-45.018 Special Court for Collaborators IAM-JUS 13-1-315

Αναφορά και έγγραφα των Γιάκομπ και Σμουέλ Αρδίττη, Αρχείο της Εβραϊκής Κοινότητας Θεσσαλονίκης

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΑΒΙΔ ΜΠΡΟΥΔΟ

Ο Δαβίδ Μπρούδο γεννήθηκε στις 13 Μαΐου 1924 στη Θεσσαλονίκη. Γονείς του ήταν ο Μορδεχάι Μπρούδο και η Μίριαμ, το γένος Ισαάκ Λεβί. Επρόκειτο για μια βαθιά θρησκευόμενη σεφαραδίτικη οικογένεια: ο παππούς του Δαβίδ, ο Εμμανουήλ Μπρούδο (1867–1921), ήταν ραββίνος στη Θεσσαλονίκη. Το ίδιο και ο πατέρας του, στη συναγωγή Μπεϊτ Σαούλ Μοδιάνο στη συνοικία Μισραχή της Θεσσαλονίκης, αλλά και ο θείος του Ισαάκ, σε μια άλλη συναγωγή στην εβραϊκή εργατική συνοικία 151, επίσης στη Θεσσαλονίκη. Ο μεγαλύτερος αδελφός του Δαβίδ Μπρούδο, ο Σιμάντοβ (1916–1943), ήταν ψάλτης και σοχέτ, δηλαδή υπεύθυνος για την τελετουργική σφαγή των ζώων. Ο Δαβίδ Μπρούδο έχει δέκα αδέρφια: τον Εμμανουήλ, τον Ισαάκ, τον Σιμάντοβ, τον Σαμουέλ, τον Μιχαήλ, τη Νταιζη, τη Ζάννα, την Ίντα, τον Γιουσέφ και την Ματίλντε. Η οικογένεια ζούσε σε ταπεινές συνθήκες, αρχικά στην εβραϊκή εργατική συνοικία 151, όπου μεγάλωσε ο Δαβίδ, και αργότερα στην περιοχή Μισραχή.

Στις 9 Απριλίου 1941 τα γερμανικά στρατεύματα καταλαμβάνουν τη Θεσσαλονίκη. Οι Γερμανοί λεηλατούν αδίστακτα την Ελλάδα. Για τον πληθυσμό της Θεσσαλονίκης, η κατοχή σημαίνει οξεία έλλειψη τροφίμων, η οποία επηρεάζει ιδιαίτερα τις φτωχότερες τάξεις της πόλης. Το 1942, ο Δαβίδ Μπρούδο αποφοιτά από το Alliance Israélite Universelle, ένα γαλλικό γυμνάσιο στο οποίο παραδοσιακά φοιτούσαν πολλοί Εβραίοι της Θεσσαλονίκης. Για να τα βγάλει πέρα, εργάζεται ως λούστρος. Η επίμονη πείνα τον αναγκάζει να διαρρήξει γερμανικές αποθήκες για να πάρει τρόφιμα.

Τον Φεβρουάριο του 1943 οι Γερμανοί διατάζουν όλες τις εβραϊκές οικογένειες να μετακινηθούν σε γκέτο. Αυτό περιλαμβάνει και την οικογένεια Μπρούδο. Στις αρχές Μαρτίου, ο μεγαλύτερος αδελφός του Δαβίδ, ο Μιχαήλ, καταφέρνει να δραπετεύσει από το γκέτο Μπαρόν Χιρς. Εντάσσεται στην αντιστασιακή οργάνωση του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ) και πολεμά ως αντάρτης του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (ΕΛΑΣ), του ένοπλου βραχίονα του ΕΑΜ, στη δυτική Μακεδονία.

Στα μέσα Απριλίου 1943 ο Δαβίδ Μπρούδο είναι ένας από τους 250 περίπου άνδρες που επιλέγονται ως εργάτες από το γκέτο Μπαρόν Χιρς και μεταφέρονται στην Καρυά. Η πρώτη ομάδα έχει ήδη μεταφερθεί εκεί μερικές εβδομάδες νωρίτερα. Ο Δαβίδ περιγράφει την πολύ άσχημη φυσική τους κατάσταση σε συνέντευξή του το 1995: «Πολύ δύσκολη δουλειά. Έπρεπε να τρυπήσουμε τα βράχια με κομπρεσέρ. Όταν με πήγαν εκεί, είδα εκείνους που είχαν φτάσει νωρίτερα. Ακόμα κι αν τους έλεγες «φύγετε, πηγαίνετε σπίτι σας», δεν θα είχαν τη δύναμη».

Μια μέρα, ο ξάδελφός του Αλμπέρτος Λεβί πεθαίνει στο εργοτάξιο και ο Δαβίδ Μπρούδο πρέπει να τον θάψει με τα ίδια του τα χέρια. Ο ίδιος ο Δαβίδ δεν χρειάζεται να κάνει βαριές οικοδομικές εργασίες. Λόγω των γνώσεών του στη γαλλική γλώσσα, τον φέρνουν να εργαστεί στην κουζίνα, όπου απασχολείται επίσης προσωπικό της Οργάνωσης Todt (OT) από τη γαλλόφωνη Αλσατία. Ο Δαβίδ Μπρούδο απολαμβάνει την εμπιστοσύνη των προϊσταμένων και γι' αυτό μια μέρα τον στέλνουν με το τρένο στη Λαμία μαζί με τον φίλο του Ρομπέρτο Μιτράνι για να αγοράσουν τρόφιμα και φάρμακα.

Οι δύο τους χρησιμοποιούν την ευκαιρία αυτή για να δραπετεύσουν: στις 17 Ιουνίου 1943, επιβιβάζονται σε ένα τρένο για τη Λαμία με κατεύθυνση νότια. Λίγο πριν το τρένο φτάσει στην πόλη, πηδούν από το τρένο και συνεχίζουν με τα πόδια. Στην περιοχή κοντά στον Μώλο συναντούν ομάδες ανταρτών που τους οδηγούν σε ένα τάγμα του ΕΛΑΣ με έδρα το χωριό Άνω Αγόριανη, το οποίο πολεμά στον ιταλοκρατούμενο Παρνασσό. Εκεί οι δυο τους εντάσσονται στους αντάρτες.

Ο Δαβίδ Μπρούδο εκφράζει έντονα τη θέλησή του να πολεμήσει και σύντομα συμμετέχει για πρώτη φορά σε μια επιδρομή εναντίον των γερμανικών στρατευμάτων κατοχής στο δρόμο Γραβιάς-Άμφισσας. Μετά τη συνθηκολόγηση των Ιταλών στις 8 Σεπτεμβρίου 1943, εκτελεί χρέη διερμηνέα κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων με Ιταλούς αξιωματικούς που ήθελαν να παραδοθούν στις μονάδες του ΕΛΑΣ. Τον Δεκέμβριο του 1943 είναι υπεύθυνος του επιμελητείας (το τμήμα που ήταν υπεύθυνο για τον εφοδιασμό των στρατευμάτων) του τάγματος Παρνασσίδας του ΕΛΑΣ. Ως επικεφαλής μιας ομάδας 20 ανδρών, οργανώνει πολυάριθμες μεταφορές τροφίμων και όπλων σε όλη την περιοχή από την Αράχωβα μέχρι την Αθήνα, συχνά σε χωριά και επαρχιακές πόλεις που έχουν καταληφθεί από τους Γερμανούς. Δύο φορές η ομάδα του κυριεύει φορτηγά του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού που μετέφεραν γάλα στη Μάνδρα, κοντά στην Αθήνα, προκειμένου να περάσει μυστικά, μέσα στα δοχεία με το γάλα, τουφέκια, αυτόματα και πυρομαχικά, πίσω στην περιοχή των ανταρτών. Ο διοικητής του τάγματος Παρνασσίδας του ΕΛΑΣ, Δημήτρης Δημητρίου, Καπετάν Νικηφόρος, έγραψε σε ένορκη κατάθεση του 1984 ότι ο Δαβίδ «ήταν πολύ θαρραλέος στην εκτέλεση όλων των αποστολών του. Η τόλμη και η επινοητικότητα του ήταν υποδειγματικές». Μετά την αποστράτευση του ΕΛΑΣ τον Φεβρουάριο του 1945, ο Δαβίδ Μπρούδο επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη. Από τη 13μελή οικογένειά του, μόνο αυτός και τα αδέρφια του Μιχαήλ (1920 - ;) και Σαμουήλ (1915-1979) επέζησαν. Ο τελευταίος κατάφερε να κρυφτεί στην Αθήνα.

Κατά τη διάρκεια του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου, οι δραστηριότητες του Δαβίδ Μπρούδο με τους αντάρτες αποδείχθηκαν μοιραίες: το φθινόπωρο του 1945 συνελήφθη από την ελληνική αστυνομία. Κατηγορήθηκε ότι πυροβόλησε πολιτικούς αντιπάλους του ΕΑΜ. Καταδικάστηκε σε θάνατο τον Οκτώβριο του 1946. Η ποινή του μετατράπηκε αργότερα σε ισόβια κάθειρξη και στη συνέχεια, το 1952, σε 20 χρόνια φυλάκισης. Εκτίει την ποινή στις φυλακές Αβέρωφ, στην Άμφισσα και σε άλλες φυλακές. Τέλος, εξορίζεται στο νησί της Γυάρου. Οι ελληνικές αρχές ασφαλείας τον θεωρούν «σκληρό κομμουνιστή». Ως αποτέλεσμα ειδικής ελληνοϊσραηλινής συμφωνίας, αποφυλακίζεται το 1955 και του αφαιρείται αμέσως η ελληνική υπηκοότητα. Συνοδευόμενος από δύο Έλληνες αστυνομικούς, τον παίρνουν με χειροπέδες και τον απελαύνουν αεροπορικώς στο Ισραήλ.

Τους πρώτους μήνες εκεί, ο Δαβίδ Μπρούδο δεν έχει δουλειά για να βγάλει τα προς το ζην. Εξαρτάται από τη βοήθεια άλλων Ελλήνων Εβραίων που ζουν ήδη στο Ισραήλ. Μεταξύ αυτών που τον βοηθούν είναι ο πρώην σύντροφός του από τον ΕΛΑΣ, ο Ίντο Σίμσι από τη Θεσσαλονίκη.

Ο Δαβίδ Μπρούδο ζει για μικρό χρονικό διάστημα στο κιμπούτς «Μπεϊτ Άλφα». Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 μετακομίζει στην Ιερουσαλήμ για να σπουδάσει στο σχολείο ξένων γλωσσών Ulpan. Στη συνέχεια εργάζεται ως μεσίτης ασφαλίσεων, αρχικά για 20 χρόνια στην ασφαλιστική εταιρεία Phoenix και στη συνέχεια ως ανεξάρτητος μεσίτης, μέχρι τη συνταξιοδότησή του το 2000. Το 1959, ο Δαβίδ παντρεύεται τη Ραχήλ Νεχαμά (1930-2012) από την Ιερουσαλήμ, η οποία εργάζεται ως πωλήτρια σε κατάστημα ρούχων στο κέντρο της Ιερουσαλήμ. απέκτησαν τρεις γιους: τους Μότι (1960), Γιακόβ (1963) και Ιτζάκ (1967).

Ο Δαβίδ Μπρούδο ταξιδεύει ξανά στην Ελλάδα μόνο το 1975, μετά την κατάρρευση της ελληνικής στρατιωτικής δικτατορίας (1967-1974). Στις περισσότερες συνεντεύξεις του μιλάει ανοιχτά για την πικρία του λόγω των εμπειριών του κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, της γερμανικής κατοχής και του επακόλουθου ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου. Στηλιτεύει, επίσης, την έλλειψη αναγνώρισης των πρώην αντιστασιακών από το ισραηλινό κράτος. Σε γραπτή δήλωσή του στο Yad Vashem τη δεκαετία του 1970, ο Δαβίδ χρησιμοποιεί μόνο τη λέξη «εγκληματίας» όταν μιλάει για τους Γερμανούς κατακτητές. Πέθανε στην Ιερουσαλήμ το 2012.

ΠΗΓΕΣ

Συνέντευξη σε βίντεο με τον Δαβίδ Μπρούδο, VisualHistoryArchive – USC Shoah Foundation, συνέντευξη αριθ. 04466, 16 Αυγούστου 1995.

Απομνημονεύματα και έγγραφα του Δαβίδ Μπρούδο, διαδικτυακά αρχεία Yad Vashem, Item ID 13866165 και Item ID 13828271

<https://documents.yadvashem.org>

Βιντεοσκοπημένη συνέντευξη με τον Δαβίδ Μπρούδο, Αρχείο προφορικής ιστορίας, Εβραϊκό Μοσείου Ελλάδας, 066, αχρονολόγητο.

Moti Broudo (γιος του Δαβίδ Μπρούδο), ηλεκτρονικό μήνυμα προς τον Ιάσονα Χανδρινό, 10 Σεπτεμβρίου 2023.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΚΟΒΙ ΒΡΟΥΔΟ, ΓΙΟΥ ΤΟΥ ΔΑΒΙΔ ΜΠΡΟΥΔΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΤΟΥ (ΑΝΑΡΤΗΣΗ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ/E-MAIL)

Παιδικές αναμνήσεις από τον πατέρα μου:

Ο πατέρας μου δυσκολευόταν πάρα πολύ να εμπιστευτεί τους ανθρώπους και να κάνει νέους φίλους, επειδή είχε εκτεθεί στην κακία των Ναζί και των συνεργατών, συμπεριλαμβανομένων των Εβραίων. Από την άλλη πλευρά, ανέπτυξε μια ισχυρή πίστη και άνευ όρων φιλία προς τους συντρόφους του από τις τάξεις των παρτιζάνων .

Ο πατέρας λάτρευε να βλέπει κινούμενα σχέδια και ντοκιμαντέρ, αλλά και γουέστερν, τα οποία παρακολουθούσαμε μαζί.

Πάντα μου άρεσε πολύ η ελληνική κουλτούρα γιατί είχαμε πολλούς δίσκους μουσικής στα ελληνικά. Στην πραγματικότητα, ακόμη και ως παιδί γοητευόμουν από τα ελληνικά τραγούδια και λαχταρούσα τον Έλληνα Ζορμπά.

Ο πατέρας έδινε μεγάλη σημασία στην τεχνογνωσία και τον επαγγελματισμό, γι' αυτό προσπάθησα να μην τον απογοητεύσω και στο τέλος κατάφερα να τον νικήσω σε μια παρτίδα σκάκι μετά από μεγάλη προσπάθεια.

Στον πατέρα μου δεν άρεσε καθόλου η ψιλοκουβέντα και οι επιφανειακές συζητήσεις , οπότε προτιμούσα να είμαι όσο το δυνατόν πιο συγκριμένος.

Ο πατέρας μου με δίδαξε τα πραγματικά σημαντικά πράγματα όταν ήμουν μικρός, όπως τη φροντίδα της υγείας μου, τη διατροφή και τις γρήγορες λύσεις σε μεγάλα και μικρά προβλήματα. Ότι είναι σημαντικό να μαθαίνεις όσο το δυνατόν περισσότερα, να εργάζεσαι σκληρά και να κερδίζεις πάντα αρκετά ώστε, Θεός φυλάξει, να μη χρειαστεί να βασιστείς σε βοήθεια. Να φροντίζω πάντα ώστε η μητέρα και τα παιδιά να μην στερούνται τίποτα και να δίνω πάντα προτεραιότητα στα βασικά αγαθά χωρίς πολυτέλειες. Να ζω σεμνά και ευτυχισμένα.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΑΣΣΑΕΛ

Η Ίντα και ο Μάρκος, παππούδες του Ανδρέα Ασσαέλ, ζουν στη Θεσσαλονίκη με τα τρία τους παιδιά Φρεντ-Ιωσήφ (1919-2006), Σάρα-Ζανίν (γεννημένη το 1923) και Ραχήλ-Λουλού (1925-2007). Διατηρούν ένα εργοστάσιο οικιακών ειδών στην οδό Φράγκων στο κέντρο της πόλης.

Ο γιος του, Φρεντ Ασσαέλ, φοιτά στη Γερμανική Σχολή της Θεσσαλονίκης. Όταν ο Χίτλερ ανέβηκε στην εξουσία στη Γερμανία το 1933, ο Μάρκος πήρε αυτόν και τις αδελφές του από αυτό το σχολείο. Τα παιδιά πηγαίνουν στη συνέχεια στη Γαλλική Σχολή (Lycée). Ο Φρεντ συνεχίζει τις σπουδές του ως χημικός μηχανικός και στη συνέχεια εργάζεται στο εργοστάσιο μαγειρικών ελαίων Ξενάκη στη Θεσσαλονίκη.

Ένας Γερμανός αξιωματικός μένει στο σπίτι της οικογένειας Ασσαέλ στην οδό Βασιλίσσης Όλγας. Προειδοποιεί τον Μάρκο για τις απειλές του στη Γερμανία. Το εργοστάσιο πετρελαίου όπου εργάζεται ο Φρεντ επιτάσσεται από τη Βέρμαχτ. Στην αναγκαστική συγκέντρωση στην πλατεία Ελευθερίας στις 11 Ιουλίου 1942 για την καταγραφή των Εβραίων ανδρών για καταναγκαστική εργασία, ο Φρεντ ξυλοκοπείται από τον γνωστό συνεργάτη Λάσκαρη Παπαναούμ. Ο Μαξ Μέρτεν, επικεφαλής της γερμανικής στρατιωτικής διοίκησης στη Θεσσαλονίκη, χορηγεί στον Φρεντ ένα πιστοποιητικό στο οποίο αναφέρεται ότι η εργασία του στην επιταγμένη εταιρεία πετρελαίου είναι ζωτικής σημασίας για την πολεμική προσπάθεια. Ως αποτέλεσμα, δεν απελάθηκε για καταναγκαστική εργασία το 1942. Όμως, λίγο αργότερα, η οικογένεια αναγκάστηκε να μετακομίσει στο γκέτο και έζησε σε ένα σπίτι στη γωνία της οδού Παπακυριαζή και Κρήτης (στο γκέτο της Μαρτίου). Ο Μάρκος Ασσαέλ πουλάει όλα τα αγαθά του για συνολικά 150 χρυσές αγγλικές λίρες προκειμένου να αποφύγει την απαλλοτρίωση.

Ο Φρεντ με τις αδελφές του στο σπίτι της οικογένειας πριν από τον πόλεμο, από δεξιά: Λουλού, Φρεντ και Ζανίν.

Ο Μάρκος Ασσάελ μετά τον πόλεμο

Η βίλα των SS στην οδό Βελισσαρίου, 2006. Το γραφείο του Brunner βρισκόταν στο ισόγειο στα δεξιά της εισόδου.

Όλες οι φωτογραφίες: © Συλλογή Ανδρέα Ασσάελ

Ένας φίλος της οικογένειας, ο Μανώλης Κονιόρδος - ο οποίος έχει ήδη κρύψει τις αδελφές - περιμένει τον Φρεντ Ασσαέλ και τους γονείς του στο διαμέρισμα του γκέτο. Κρύβονται την ίδια νύχτα. Ο Μανώλης πηγαίνει τους Ασσαέλ στη Μαρία Βουδούρογλου. Η Μαρία αγοράζει το σπίτι τους με τα χρήματα που κερδίζει ως οικιακή βοηθός στη βρετανική πρεσβεία. Το 1941, οι Γερμανοί τη συλλαμβάνουν και την ανακρίνουν επί ώρες προκειμένου να αποσπάσουν πληροφορίες για τη βρετανική πρεσβεία. Τη χτυπούν στο πρόσωπο και της σπάνε τη μύτη. Αυτό ξυπνάει μέσα της ένα μεγάλο μίσος για τους Ναζί.

Φιλοξενεί Βρετανούς στρατιώτες που αποκόπτονται από τα στρατεύματά τους κατά τη διάρκεια της γερμανικής εισβολής το 1941, προκειμένου να τους προστατεύσει από τη γερμανική αιχμαλωσία. Αυτό είναι θαρραλέο, καθώς τιμωρείται με θάνατο. Η Μαρία και ο γιος της Αντώνης φιλοξενούν τον Μάρκο και την Ίντα Ασσάελ αλλά και τα τρία τους παιδιά. Με τις χρυσές λίρες τους, η οικογένεια μπορεί να συντηρηθεί κρυπτόμενη. Η Μαρία αναγκάζεται να αγοράζει φασόλια, φακές και άλλα παρόμοια από διάφορα μαγαζιά για να μην κινήσει υποψίες, γιατί χρειάζεται τόσο πολύ φαγητό.

Οι πέντε Ασσαέλ κοιμούνται τώρα σε ένα μικρό δωμάτιο και κλείνουν την πόρτα με ένα ντουλάπι. Ο Μάρκος και ο Φρεντ δημιούργησαν μια κρυψώνα έκτακτης ανάγκης στην κουζίνα τους. Όταν έρχονται απρόσμενοι επισκέπτες, οι γονείς καταφεύγουν εκεί με τα παιδιά. Όταν η Μαρία φεύγει από το σπίτι, δεν κουνιούνται ώστε κανένας θόρυβος να μην προδώσει την κρυψώνα τους. Οι εφημερίδες, γράφουν τίτλους όπως: «Μια εβραϊκή οικογένεια κρύβεται ανάμεσά μας, όποιος τους κρύβει θα εκτελεστεί. Πολλοί άνθρωποι παρακολουθούνται και καταδίδονται. Η Μαρία είναι λοιπόν εξαιρετικά προσεκτική: κάθε λίγους μήνες στέλνει τους Ασσαέλ σε φίλους του βοηθού της Μανώλη και διοργανώνει ένα πάρτι για να ξεγελάσει τους περίεργους γείτονες. Μια φορά, οι Γερμανοί έρχονται στο σπίτι για να το κατασχέσουν, αλλά το βρίσκουν ακατάλληλο. Ο Μάρκος και η Ίντα Ασσαέλ κάνουν ασκήσεις ετοιμότητας με τα παιδιά: τους λένε να κρυφτούν όλο και πιο γρήγορα σε ένα κουτί με κάρβουνα κάτω από το κρεβάτι στο κελάρι για να μην τους ανακαλύψουν.

Όταν οι αντάρτες του ΕΛΑΣ μπαίνουν στο σπίτι στα τέλη Σεπτεμβρίου 1944 για να κατασχέσουν κλεμμένο χρυσό των Εβραίων, οι Ασσαέλ κατεβαίνουν από τις πίσω σκάλες από φόβο μήπως δεχτούν επίθεση.

Τώρα είναι μόνοι και χωρίς χαρτιά στο δρόμο. Το ίδιο τους το σπίτι έχει καταληφθεί από αγνώστους. Ο πρώην γείτονας στον οποίο είχαν νοικιάσει το πίσω σπίτι χαίρεται που τους βλέπει όλους ζωντανούς, αλλά φοβάται να τους κρύψει. Οι γνωστοί του Μάρκου, το ζευγάρι Κώστας και Κίτσα Αθηρίδη, παίρνουν τους Άσσαελ στο σπίτι τους στην οδό Γραβιάς. Τους αφήνουν να χρησιμοποιήσουν την κρεβατοκάμαρά τους. Εκείνο το βράδυ, ο Μάρκος και η Ίντα κοιμήθηκαν ξανά στο ίδιο κρεβάτι μετά από ενάμιση χρόνο. Μετά από δύο εβδομάδες, οι Γερμανοί φεύγουν και η οικογένεια μπορεί να εγκαταλείψει την κρυψώνα της.

Το νέο ξεκίνημα είναι δύσκολο: στο σπίτι της ζουν πρόσφυγες από τη βουλγαροκρατούμενη Ανατολική Μακεδονία και ο εξοπλισμός του καταστήματος έχει κατασχεθεί από έναν συνεργάτη. Η Ζανίν παντρεύεται έναν Άγγλο στρατιώτη και ανοίγει μια εταιρεία πλεκτών στο Λονδίνο. Η Λουλού παντρεύεται και μεταναστεύει στην Αργεντινή. Αργότερα επιστρέφει στη Θεσσαλονίκη από νοσταλγία. Ο Μάρκος και ο Φρεντ ιδρύουν ένα εργοστάσιο μεταλλικών ειδών. Ο Μανώλης Κονιόρδος, η Μαρία Βουδούρογλου και ο γιος τους Αντώνης τιμώνται ως «Δίκαιοι μεταξύ των Εθνών» από το ισραηλινό μνημείο του Ολοκαυτώματος Yad Vashem το 1992 και το ζεύγος Αθηρίδη το 2017.

Ο Μανώλης Κονιόρδος με τη σύζυγό του Λούλου Ασσαέλ, 2006, φωτογραφία: L. Nissim.

Ζανίν (δεξιά) και Λουλού Ασσαέλ (αριστερά), Φρεντ Ασσαέλ (κέντρο) λίγο μετά τον πόλεμο

Όλες οι φωτογραφίες: © Συλλογή Ανδρέα Ασσαέλ